

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

DEDE KORKUT KİTABI SÖZ DİZİMİ ARAŞTIRMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

**Hazırlayan
Hasan Kağan Yayla**

125626

**Tez Danışmanı
Doç.Dr. Vahit TÜRK**

Çanakkale - 2002

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne
Hoca. Kögen YAYLI'ya ait Dede Korkut Kitabı Söz Dizimi Araştırması adlı
çalışma jürimiz tarafından Türk Dili Bilim Dalında
ana bilim dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Kemal Y. S. Ç. —

Üye Doç. Dr. Vahit Türk (Deneymen)

Üye Yrd. Doç. Dr. Hamdi Güleş

Üye Y. Doç. Dr. Nesrin BAYRAKTAR

Üye

Yrd. Doç. Dr. Mesut TEKŞAN

ÖZET

Dede Korkut Kitabı Söz Dizimi araştırması adlı bu çalışmada Muharrem Ergin'in Dede Korkut Kitabı 1 adlı yayınındaki on iki hikâye ve bir giriş bölümü söz dizimi açısından incelenmiştir. Hikâyelerdeki cümleler ve kelime grupları çeşitli yönleriyle ele alınmış ve örneklerle açıklanmıştır.

Araştırma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm kelime gruplarıdır. Bu bölümde hikâyelerde bulunan kelime grupları ve özellikleri sırayla incelenerek çeşitli örnekler verilmiştir. Eserde kullanılan kelime grupları değişik yönleriyle açıklanmıştır.

İkinci bölümde hikâyelerin cümle yapısı ve çeşitleri üzerinde durulmuştur. Çeşitli yönlerden cümleler, cümleleri oluşturan unsurlar ve cümledeki öğelerin birbiri ile olan ilişkileri incelenmiş; sonuçlar örneklerle ortaya koyulmuştur.

Üçüncü bölümde ise araştırma sonuçları istatistikî bilgi olarak verilmiştir.

Çalışmamız bütün bu incelemelerden çıkan bilgilerin toplanarak Dede Korkut Kitabı'nın özelliklerini anlatan sonuç bölümüyle tamamlanmıştır. Arkasına da çalışma sırasında yararlandığımız kaynakların listesinin bulunduğu kaynakça konulmuştur.

ABSTRACT

In this work that called “Dede Korkut Kitabı Söz Dizimi Araştırması” , twelve stories and an introductory part of Muharrem Ergin’s study that called Dede Korkut Kitabı 1 were analysed. The sentences and the word groups of the stories were studied from different points and were explained with different samples.

This research consist of an introductory section and three part.

First section is word groups. In this part, the word groups and their specialities of these stories were studied and given many different examples. The word groups that used in the work explained by their different points.

In second part the structures and the kinds of the sentences in these stories were pointed out. The sentences from the various points, the parts of the sentences were analyzed and the results were presented with examples.

In the third section, the results of the research were given statistically.

This study is completed with a conclusion that explains the specialities of the “Dede Korkut Kitabı”, collecting all the information of these researches. Lastly; we added a bibliography including the list of the sources that were used during the research.

İÇİNDEKİLER:

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
KISALTMALAR CETVELİ.....	vi
ÖN SÖZ.....	vii
GİRİŞ.....	1
1.KELİME GRUPLARI.....	3
1.1.İsim Tamlamaları.....	4
1.1.1.Belirtisiz İsim Tamlaması.....	4
1.1.2.Belirtili İsim Tamlaması.....	8
1.2.Sıfat Tamlaması.....	13
1.3.Sıfat-fiil Grubu.....	18
1.3.1.{-An} Eki ile Yapılmış Sıfat-fiil Grupları.....	19
1.3.2.{-Ar} Eki ile Yapılmış Sıfat-fiil Grupları.....	22
1.3.3.{-AsI} Eki ile Yapılmış Sıfat-fiil Grupları.....	23
1.3.4.{-dIk} Eki ile Yapılmış Sıfat-fiil Grupları.....	23
1.3.5.{-AçAk} Eki ile Yapılmış Sıfat-fiil Grupları.....	25
1.3.6.{-mAz} Eki ile Yapılmış Sıfat-fiil Grupları.....	25
1.3.7.{-mİş} Eki ile Yapılmış Sıfat-fiil Grupları.....	26
1.4.Zarf-fiil Grubu.....	28
1.4.1.{-A}, {-I}, {-U} Ekleriyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları....	28
1.4.2. {-AndA} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları.....	31
1.4.3. {-AlI} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları.....	32
1.4.4. {-ArAk} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları.....	33
1.4.5. {-dUktA} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları.....	33
1.4.6. {-geç} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları.....	35
1.4.7. {-İçAk} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları.....	35
1.4.8. {-InçA} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları.....	37
1.4.9. {-ken} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları.....	39

1.4.10. {-mAdIn} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları.....	40
1.4.11. {-Up} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları.....	42
1.4.12. {-UbAn} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları.....	44
1.5.İsim-fiil Grubu.....	46
1.6.Edat Grubu.....	49
1.7.Tekrar Grubu.....	51
1.8.Birleşik İsim Grubu.....	54
1.9.Bağlama Grubu.....	57
1.10.Sayı Grubu.....	59
1.11.Unvan Grubu.....	61
1.12.Birleşik Fiil Grubu.....	63
1.12.1. Kuralsız Birleşik Fiiller.....	63
1.12.2. Kurallı Birleşik Fiiller.....	66
1.13.Ünlem Grubu.....	68
1.14.Kısaltma Grupları.....	70
1.14.1.Bulunma Grubu.....	71
1.14.2.Ayrılma Grubu.....	72
1.14.3.Yönelme Grubu.....	73
1.14.4. İsnat Grubu.....	74
2.CÜMLE.....	77
2.1.CÜMLE ÖGELERİ.....	77
2.1.1.Yüklem.....	78
2.1.2. Özne.....	81
2.1.3. Nesne.....	85
2.1.4.Yer Tamlayıcısı.....	89
2.1.5. Zarf Tümlenci.....	93
2.2.CÜMLE ÇEŞİTLERİ.....	97
2.2.1. Anlamına Göre Cümle Çeşitleri.....	98
2.2.1.1. Olumlu Cümle.....	98
2.2.1.2. Olumsuz Cümle.....	100
2.2.1.3. Soru Cümlesi.....	102
2.2.2. Yüklem Türüne Göre Cümle Çeşitleri.....	102

2.2.2.1. Fiil Cümlesi.....	103
2.2.2.2. İsim Cümlesi.....	104
2.2.3. Yüklemine Yerine Göre Cümle Çeşitleri.....	105
2.2.3.1. Kurallı Cümle.....	105
2.2.3.2. Kuralsız (Devrik) Cümle.....	107
2.2.4.Yapısına Göre Cümle Çeşitleri.....	108
2.2.4.1. Basit Cümle.....	108
2.2.4.2. Birleşik Cümle.....	110
2.2.4.2.1. Şartlı Birleşik Cümle.....	111
2.2.2.4.2. İç İççe Birleşik Cümle.....	112
2.2.2.4.3. Ki'li Birleşik Cümle.....	115
2.2.4.3. Sıralı Cümle.....	117
2.2.4.4. Bağlı Cümle.....	118
3.İSTATİSTİKİ BİLGİLER	121
3.1.Kelime Grupları.....	121
3.2. Cümleler.....	122
SONUÇ.....	124
KAYNAKÇA.....	129

KISALTMALAR CETVELİ

ag	:	ayırılma grubu
au	:	asıl unsur
big	:	birleşik isim grubu
bg	:	bağlama grubu
bln	:	belirtili nesne
blg	:	bulunma grubu
blt	:	belirtili isim tamlaması
bsn	:	belirtisiz nesne
bst	:	belirtisiz isim tamlaması
cdü	:	cümle dışı unsur
eg	:	edat grubu
i	:	isim
ig	:	isnat grubu
it	:	isim tamlaması
n	:	nesne
ö	:	özne
s	:	sayı
sg	:	sayı grubu
sf	:	sıfat
sfg	:	sıfat-fiil grubu
st	:	sıfat tamlaması
tg	:	tekrar grubu
üg	:	ünvan grubu
y	:	yüklem
yng	:	yönelme grubu
yt	:	yer tamlayıcısı
yu	:	yardımcı unsur
z	:	zarf
zfg	:	zarf-fiil grubu
zt	:	zarf tümleci

ÖN SÖZ

Kendisi kadar açık ve samimi bir dile sahip olan Türk milletinin, düşünme ve kavramada dikkat ettiği özelliklerin diline yansımaması mümkün değildir. Böylece dil incelemeleri bir anlamda kültür incelemesi sayılabilir.

Çok eski bir geçmişe sahip olan Türk dili, tarih boyunca bir çok güzel eser ortaya koymuştur. Fakat bütün bu eserleri bilim adamlarımızın bütün gayretine rağmen hakkıyla incelenemediği de ortadadır. Bilhassa cümle bilgisi alanında çalışmalar çok azdır.

Biz bu araştırmamızda genel olarak Türkçenin dar alanda ise Eski Anadolu Türkçesinin güzelliklerini ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmayı yaparken dilimizin hak ettiği kadar güzel bir çalışma yapamayacağımızı da biliyorduk. Fakat güzellikler içinde bir nokta kadar da olsa Türk diline bir katkıda bulunmaya çalıştık. Oğuz'un tamam bilicisine layık olabildikse ne mutlu. Amacımız doğrultusunda elimizden geleni yapmaya çalıştık. Elbette ki çalışmamıza eksik yönler bulunacaktır. Fakat bu ve benzeri çalışmaların daha geniş ve daha ayrıntılı araştırmalara ortam hazırlayacağına inanıyoruz.

Gerek bu çalışmayı hazırlarken gerekse her alanda bilgi ve düşüncelerini lütfeden değerli zamanını benden esirgemeyen daima çok büyük yardımlarını gördüğüm danışman hocam Doç. Dr. Vahit Türk'e şükranlarımı sunarım. Çalışmayı hazırlarken yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen Dr. Murat CERİTOĞLU'na da çok teşekkür ederim. Yine bu araştırmayı hazırlarken kahrımı çeken arkadaşlarıma da teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

GİRİŞ

Dede Korkut Kitabı, Eski Anadolu Türkçesi devrine ait bir eserdir. Fakat bu eser alelâde bir edebiyat ürünü değildir. Taşıdığı millî kimlik ile çok önemli bir görev üstlenmiştir. Bu yönüyle edebiyatımızın ortaya koyduğu diğer eserlerden çok farklıdır. Farklılık kelimesi belki bu eserin üstlendiği görevi yeteri kadar açıklayamaz. Dede Korkut Kitabı hakkında söylenilebilecek en güzel söz zaten söylenmiştir. Fuat Köprülü'nün meşhur sözündeki gibi, Dede Korkut Kitabı terazinin bir kefesine, bütün Türk edebiyatı da diğer kefesine konulabilseydi Dede Korkut Kitabı ağır basardı.

Peki bu eseri bu kadar önemli kılan özellik nedir? Eser her türlü özelliğinden önce barındırdığı dil ile zamanının çok ötesine taşmış bir kitaptır. Sahip olduğu dil, Türkçenin bütün güzelliklerini en samimi ve en açık biçimde yansıtmaktadır.

Dede Korkut kitabı XV. asırda yazıya geçirilmiştir. Günümüz Azeri Türkçesinin özelliklerini barındırmaktadır. Fakat aynı devir eserlerine göre çok sade, çok açık bir anlatıma sahiptir. Eserde genel olarak manzum bir hava vardır. Dede Korkut Kitabı, Oğuz boyunun hayatını birebir yansıtır. Bu yüzden de dili eskiden beri müziğe ve şiire düşkün olan Türk milletinin şiir tadındaki anlatımı ile örülmüştür.

Dede Korkut Kitabı'nın iki nüshası bilinmektedir. Bunlardan birisi, bizim de araştırmada kullandığımız, Dresden nüshasıdır. Bu nüshada bir giriş ve on iki hikâye yer almaktadır. Vatikan nüshasında ise Dresden nüshasında da bulunan altı hikâye mevcuttur..

Araştırmamızda Muharrem Ergin'in Dede Korkut Kitabı adlı 2 ciltlik çalışması kullanılmıştır. Çalışmamızda Dresden nüshasında yer alan bir mukaddime ile on iki hikâye incelenmiştir. Vatikan nüshası ile olan farkları gösterilmemiştir. Cümleler sıra ile fişlenmiştir. Fişlemede sayfa sayısı ile cümlenin bulunduğu satır sayısı verilmiştir. Örneklerin yanında yer alan parantezin içindeki rakamlardan birincisi sayfa numarası, ikincisi de örneğin bulunduğu satır sayısıdır. Örneğin ,

Azğun dinlü yağı kâfirdür oğul

(158/7)

şeklindeki bir yapı cümlenin kitabın 158. sayfasında 7. satırda bulunduğunu gösterir. Birleşik cümlelerde asıl cümle dikkate alınmıştır. Fakat istatistikî bilgiler verilirken, birleşik cümlelerde geçen bütün cümlelerin sayısı verilmiştir; iç içe birleşik cümle: 844(2649) örneğindeki gibi. Burada eserde 844 adet iç içe birleşik cümlenin olduğu fakat yardımcı cümlelerle beraber 2649 cümle kullanıldığı anlatılmak istenmiştir.

Araştırmada ilk önce kelime grupları incelenmiştir. Kelime gruplarının birleşmesindeki kurallar örnekleriyle ortaya koyulmuştur. Kelime grupları incelenirken bu grupları oluşturan eklere de yeri geldikçe değinilmiştir. Sıfat-fiil grupları, zarf-fiil grupları kuruluşlarında kullanılan eklere göre de sınıflanmıştır. Kelime grupları hem tek başlarına hem de cümle içinde örneklendirilmiştir.

Cümleler incelenirken öğelerin birbiriyle olan ilişkileri göz önünde bulundurulmuştur. Cümlenin kuralları tespit edilmiş ve örneklerle açıklanmıştır. Cümle yapıları ve bu yapıların kuralları örneklerle anlatılmıştır. Cümle öğeleri de bu bölümde incelenmiş ve örneklerle açıklanmıştır. Bütün araştırmada ulaşılan sayısal veriler istatistikî bilgi olarak çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Çalışmamız Dede Korkut Kitabı söz dizimi yapısını kavramak ve Eski Anadolu Türkçe'si söz dizimi kurallarını incelemek için hazırlanmıştır. Sentaks dışındaki alanlara fazla değinilmemiştir.

1.KELİME GRUPLARI

“Kelime grubu birden fazla kelimeyi içine alan yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir. Tek kelime ile karşılanabilen nesne ve hareketleri daha geniş olarak ifade etmek veya tek kelimenin karşıladığı nesnelere ve hareketlerden daha geniş nesne ve hareketleri karşılamak için kullanılır.” (Ergin 1998: 372).

Görüldüğü gibi kelime grubu bir varlığı bir durumu ya da bir hareketi karşılamak için kullanılan kurallı birliklerdir. En az iki kelimedenden oluşurlar. Leyla Karahan da buna yakın bir tanım yapmıştır:

“Kelime grubu bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği bir durumu veya bir hareketi karşılamak üzere belirli kurallar içinde yan yana gelen kelimeler topluluğudur.” (Karahana 1998: 11).

Dede Korkut Kitabı’ndaki kelime grupları da belirli kurallarla yapılan düzenli birliklerdir. Kitaptaki kelime grupları Türkçe’nin kurallı yapısına uygundur. Yabancı dillerden geçen kelime grubu yok denecek kadar azdır. Kelime gruplarının ortak özelliği asıl unsurun sonunda bulunmasıdır. Eser XV. yy.da yazıya geçirildiği halde kitaptaki kelime gruplarının özellikle tamlamaların tamamen Türkçe kurallarla yapılması Dede Korkut Kitabı’ndaki Türkçe’nin güzelliğini ve gücünü açıkça ortaya koymaktadır.

Eserde toplam olarak 8409 adet kelime grubu kullanılmıştır. Kitaptaki kelime grupları şu başlıklar altında incelenmiştir: İsim tamlamaları, sıfat tamlaması, sıfat fiil grubu, zarf fiil grubu, isim fiil grubu, edat grubu, tekrar grubu, bağlama grubu, unvan grubu, birleşik isim, birleşik fiil, sayı grubu, ünlem grubu, kısaltma grupları (bulunma grubu, yönelme grubu, ayrılma grubu, isnat grubu) .

1.1. İsim Tamlamaları

İsim tamlamaları, iki isim unsurundan oluşan kelime grubudur. Bir nesnenin başka bir nesneye ait olduğunu, onun bir parçası olduğunu veya bir nesnenin başka bir nesne ile tamamlandığını anlatmak için kullanılır. İsim tamlamaları iyelik ekleri kullanılarak oluşturulur.

Dede Korkut Kitabı'ndaki isim tamlamaları Türkçe tamlama kuralları ile yapılmıştır. Yabancı şekillerle yapılmış tamlama yoktur. Kitapta toplam 1758 isim tamlaması kullanılmıştır. Bu tamlamaları iki grupta toplayabiliriz:

1.1.1. Belirtisiz İsim Tamlaması

Belirtisiz isim tamlamaları, kitapta sıkça rastlanan tamlamalardandır. Dede Korkut Kitabı'nda 797 tane belirtisiz isim tamlaması kullanılmıştır. İki isim unsurundan oluşur. Bu isimlerden tamlayan olan kelime ek almaz. Tamlanan olan kelime ise 3. teklik şahıs iyelik ekini alır.

Örnekler:

Kāfir kızları	(154/7)
Bayat boyı	(73/1)
Mü'minler köfli	(180/8)
yumuş oğlanı	(179/31)
han kıızı	(149/12)
at ayağı	(110/6)
Qārun ili	(238/2)
ölüm vaktı	(243/13)
at üzeri	(224/1)

ikindü vaktı	(212/1)
Allah 'ışkı	(129/6)
Öküz ardı	(146/12)

Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan unsur iyelik eki ve çoğul eki alabilir.

Örnekler:

Babası yanı	(180/22)
Babam yanı	(120/1)
Çara tağum yükseği	167/16)
Çara başum çarışı	(166/21)
Başum bahtı	(163/6)
İtiñüz adı	(147/7)
Bigümüz oğlu	(119/16)
Bigüñüz oğlu	(119/17)
ivleri öfinde	(138/7)
canavarlar serveri	(190/5)
bigler bigi	(234/1)
Çanlar çanı	(77/19)
Çaziler başı	(225/2)

Belirtisiz isim tamlamasına katılan unsurlardan tamlayan unsurlar, başka bir kelime grubu olabilirler.

Örnekler:

<i>Göksi güzel çaba tağlar öni</i>	(163/15)
st	
<i>Çara tağum</i> yükseği	(167/16)
st	
<i>Çara eşek</i> başına	(74/2)
st	
<i>Karangulu gözüm</i> aydını	(236/)
st	

Çaflet Koca oğlu üğ	(174/16)
Çazlık Koca oğlu üğ	(175/3)
Çara Deñiz kenarı bi.	(199/12)
Çarangu dün içi st	(213/31)
Çara başum karşışı st	(166/21)
yalançı dünya yüzi st	(209/33)

Belirtisiz isim tamlamasında tamlanan unsur da her hangi bir kelime grubu olabilir.

Örnekler:

Ağıuzlular bu şuyumdan içdügi sfg	(125/17)
Ayaqlular buraya geldügi sfg	(125/17)
Çıl sicim ağ boynıma tıkdıgun sfg	(168/15)
Çazılık Soca tuşak olduğı sfg	(200/7)

Belirtisiz isim tamlamasında asıl unsur olan tamlanan kelime sonda bulunur. Bu grup isim, sıfat, zarf görevinde kullanılır.

Örnekler:

İmrahor başı karşıladı. i	(118/6)
Vallah men Çazan uğurına başum komışam. i	(248/12)

Beyrek *pādişahlar pādişahı* Hakkā vāşıl oldı. (249/21)

sf

Hanlar hanı Han Bayındır yılda bir kerre toy idüp Oğuz biglerin konuğlar-idi.

sf

(77/19)

Bir gün *Ulaş oğlı* Kazan Big yirinden tırmuş-idi. (153/20)

sf

Alplar başı Kazana bir zarb urdı. (210/3)

sf

Mere kocalar *ikindü vaqtı* munı maña çevüresiz. (122/1)

z

Oğuz zamanında Uşun Qoca dirler bir kişi var idi. (225/8)

z

Belirtisiz isim tamlaması cümle içinde özne, nesne, zarf tümleci, yer tamlayıcısı ve yüklem olarak kullanılır.

Örnekler:

Bu didügi '*Osman neslidür.*' (73/6)

y

Aşlan enügi yine aşlandı. (219/14)

ö

at ayağı küllüg, *ozan dili* çevük olur. (90/15)

ö

ö

Sası dinlü kâfir başın kesdüreyim senüñ için. (158/27)

bln

Kâfir başun kesdüreyim senüñ için. (159/8)

bln

Ala şayvan *gök yüzine* aşanmış idi. (199/4)

yt

At ile *Qarun iline* çapkun yetdüm. (238/2)

yt

Meger *ivleri öñinde* bir büyük ağaç var idi. (138/7)

yt

Mere kocalar *ikindü vaktü* muni maña çevüresiz. (122/1)

zt

Oğuz zamanında bir yigit ki ivlense oğ atar idi. (129/10)

zt

Dün içinde ürkdü, köçdi. (206/24)

zt

1.1.2.Belirtili İsim Tamlaması

Belirtili isim tamlaması, Dede Korkut Kitabı'nda en çok kullanılan kelime gruplarındadır. Kitapta 961 tane belirtili isim tamlaması kullanılmıştır. Belirtili isim tamlaması da iki isim unsurundan oluşur. Bu tamlamada hem tamlayan hem de tamlanan kelime ek alır. Tamlayan kelime ilgi durumu, tamlanan kelime üçüncü teklik şahıs iyelik eki alır. Tamlanan unsur asıl unsurdur ve sonda bulunur.

Örnekler:

Ṭaǧırınuñ kölgesi	(218/11)
buǧanuñ zenciri	(189/25)
oǧlanuñ yüzi	(155/14)
kāfirüñ biri	(97/6)
kāfirüñ casusı	(157/7)
atanuñ yetüri	(74/8)
kāfirüñ ayaşofyası	(240/1)
anasınuñ İvi	(226/21)
Türkistanuñ diregi	(201/1)

babasınuñ ordusu

(138/7)

Belirtili isim tamlamalarında birden fazla tamlayan bir tamlanan bulunabilir.

Örnekler:

<i>atasınuñ anasınuñ canı</i>	(184/16)
<i>birliğüñ varlığıñ ھاqqı (içün)</i>	(177/25)
<i>kızumun gelinümüñ çiçeği</i>	(106/19)
<i>İç oğuzuñ Taş oğuzuñ bigleri</i>	(80/22)
<i>bigüñ paşanuñ himmeti</i>	(191/9)
<i>big babamuñ kadın anamuñ yüzi</i>	(193/7)
<i>boğanuñ şğınuñ boynu</i>	(216/31)

Yine belirtili isim tamlamalarında bir tamlayan, birden fazla tamlanan bulunabilir.

Örnekler:

<i>Қан Тұралınuñ babası anası</i>	(194/31)
<i>kāfirüñ ili günü</i>	(224/27)
<i>Oğuzuñ ala gözlü kıızı gelini</i>	(196/24)
<i>hatun kişinüñ 'aқdı keleşisi</i>	(218/16)
<i>Beyregün atası anası</i>	(130/10)
<i>erenlerüñ meydanı arşanı</i>	(119/6)
<i>anlaruñ dostlığı düşmenliği</i>	(244/8)
<i>ağamuñ ölüsi dirisi</i>	(228/9)

Belirtili isim tamlamalarında tamlayan kelime başka bir kelime grubu olabilir.

Örnekler:

<i>Kara yirün</i> üzeri	(95/11)
st	
<i>Bu yigidün</i> sözi	(188/23)
st	
<i>Ağ boz atumuñ</i> kıyruğı	(248/24)
st	
<i>iki gözünñ</i> biri	(74/8)
st	
<i>kāfir biginñ</i> kıızı	(135/8)
bst	
<i>Qazan bigñ</i> ivi	(97/1)
üg	
<i>Ak kayanuñ</i> kaplanı	(238/15)
big	
<i>Tomanın Qal'asınñ</i> teküri	(234/16)
big	
<i>pādişahına 'aşı olanñ</i> işi	(218/13)
sfg	
<i>şer haber getürenñ</i> başı	(229/3)
sfg	
<i>anuñ kibinñ</i> bebekleri	(76/18)
eg	

Belirtili isim tamlamalarında tamlanan kelime de başka bir kelime grubu olabilir.

Örnekler:

<i>Atamuñ altun kadehi</i>	(240/7)
st	
<i>Qazanuñ karangulu gözi</i>	(234/11)
st	
<i>Kāfirñ altmış arşın kāmeti</i>	(199/16)

Kāfirūñ <i>altmış arşın kāmeti</i>	(199/16)
st	
ķızıñ <i>üç canavar kalñlıđı kaftanlığı</i>	(185/27)
st	
ķıyamatuñ <i>bir ğuni</i>	(175/14)
st	
ayuñ <i>on dördi</i>	(231/2)
sg	
babamuñ <i>muşak olduğı</i>	(168/13)
sfg	

Örneklerde görüldüğü gibi belirtili isim tamlamalarında, Türkçenin gereği olarak, asıl unsur olan tamlanan ve ona bağlı unsurlar sonda bulunur. Fakat kitapta kullanılan konuşma dilinin etkisi sebebiyle bu sıralama karışabilir.

Örnekler:

<u>Bidevi atı ođlanuñ oğlanmış yatur.</u>	(167/13)
Au yu	
<u>dökmesi büyük bizüm tağlarımız olur.</u>	(179/20)
au yu au	
Allah Te'ālaya <u>Delü Dumruluñ</u> burada <u>sözi</u> hoş geldi.	(180/13)
Yu au	
<u>Ağça menüm göksimi</u> basup kondı.	(181/27)
Au yu au	
<u>Anasına Basatuñ</u> sevinç viridi.	(215/21)
au yu	
<u>öniñçe bu çerinüñ</u> bir aķ sancaķlı alay çıkdı.	(241/12)
au yu	
<u>sağın solun Uruzuñ</u> çevirdiler.	(162/1)
au yu	
<u>Anası ođlanuñ</u> böyle diğeç <u>Ķazanuñ</u> 'aķlı başından gitdi.	(166/25)
au yu	

dünlügi altun ban ivine babamuñ şiven girmiş. (135/2)

yu au

Belirtili isim tamlamaları isim, sıfat ve zarf olarak kullanılırlar.

Örnekler:

Ṭalı Sazuñ aşlanına yidürdüñ mi?

i

Ḥan babamuñ güyegüsi a Dirse Ḥan! (86/15)

s

Ḳalın Oğuzuñ devleti Salur Ṣazan yirinden turmuş idi.

s

Anuñ arduñça görelim kimler yetdi. (175/1)

z

Belirtili isim tamlamaları cümle içinde özne, nesne, zarf tümleci ve yer tamlayıcısı olarak kullanılabilir.

Örnekler:

Devletlü oğul Ḳopsa **ocağınuñ közidür.** (74-8)

y

Oğul **atanuñ yetirüdür, iki gözünüñ biridür.** (74/8)

y

y

Oğul **Ḳıyan Selçüküñ ödi** yarıldı. (209/1)

ö

Ḳıyamatuñ bir günü oldu. (175/14)

ö

dedenüñ anısı anıtdı. 126/10)

ö

Ḳara ayğruñ cilavısını maña tartğul yigit (173/7)

bln

Beyreğüñ adaḥlusın alır. (137/12)

bln

<i>Ağ alınlı Bayındıruñ divanına</i> varmağum yok.	(231/7)
yt	
<i>Ƙara yirüñ üzerine</i> ağ ban ivin dikmiş idi.	(199/1)
yt	
Boyı uzun Burla Hatun <i>oğlınıñ yamacına</i> geldi.	(106/11)
yt	
<i>Anuñ ardınça</i> görelim kimler yetdi.	(175/1)
zt	

1.2.Sıfat Tamlaması

“Bir isim unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubudur.” (Karahan 1998: 18).

Sıfat tamlaması, Dede Korkut Kitabı’nda en çok kullanılan kelime grubudur. Kitapta 3567 tane sıfat tamlaması kullanılmıştır. Sıfat tamlaması en az bir isim ile bu ismi vasıflandıran veya belirten bir sıfattan oluşur. Sıfat tamlaması eksiz bir birleşmedir. Sıfat unsuru da isim unsuru da ek almadan birleşirler.

Örnekler:

gürbüz er	(184/31)
ol üzüm	(179/23)
altı cellad	(192/2)
ala şayvan	(154/2)
kıızıl otağ	(78/2)
kırk gice	(153/8)
bir gice	(234/2)
böyük er	(241/16)
delü ozan	(145/4)
koñur at	(104/3)

Sıfat unsuru tamlayan unsurdur ve grubun başında yer alır. İsim unsuru asıl unsur olduğundan dolayı grubun sonunda bulunur. Sıfat unsuru ismin asıl vasfını veya o anki durumunu belirtir.

Örnekler:

bu hüner	(217/3)
görlü tafırı	(180/6)
qara baş	(157/23)
acı tırnaq	(181/33)
qara tonlu	(219/9)
altun aqqa	(182/9)
er adam	(77/6)
her gün	(135/8)
aqqa qoyunlarum	(249/13)
ol qarab	(179/24)

Örneklerde de grldğu gibi sıfat tamlamalarında hem sıfat unsurunda hem isim unsurunda ek bulunmaz.İki sıfat unsuru bir isim unsuruyla kullanıldığında belirtme sıfatı niteleme sıfatının önünde bulunur.

Örnekler:

<i>bir yahşı hub yigit</i>	(177/14)
<i>Biñ kuyruqsuz kulaksız köpek</i>	(127/3)
<i>Bir cici bici Türkmen kızı</i>	(185/10)
<i>Bir qoca babam</i>	(180/19)
<i>Bir qarı anam</i>	(180/19)
<i>Bu qonduğı yir</i>	(193/16)
<i>Bir qara gözlü yavuklu</i>	(135/14)
<i>Bir büyük aqaq</i>	(138/8)

<i>Yidi biñ</i> kaftanınıñ ardı yırtuılu kâfir	(96/15)
<i>Ne heybetlü</i> qoca(sın)	(178/10)

Sıfat tamlamalarında sıfat unsuru herhangi bir kelime grubu olabilir.

Örnekler:

<i>kızıñ kardaşı</i> Delü Sarçar	(131/21)
blt	
<i>Ağ şakallu</i> baba	(206/16)
st	
<i>ağ pürçeklü</i> ana	(130/15)
st	
<i>alaçağı ala gözlü</i> kız	(122/2)
st	
<i>yüzi nikablu</i> yigit	(122/19)
ig	
<i>avazı kaba</i> köpekler	(102/3)
ig	
<i>Otuz toquz</i> yigit	(130/9)
sg	
<i>on altı</i> yigit	(249/9)
sg	
<i>elli yidi</i> qal'a	(241/32)
sg	
<i>qalqubanı yirinden turan</i> yigit	(195/24)
sfg	
<i>Toquz ay tar qarnumda götürdügüm</i> oğul	(106/21)
sfg	
<i>qarıçuk olmış</i> ana	(96/21)
sfg	
<i>şovux şovux</i> şular	(139/1)
tg	

kaçar kaçar develer (181/13)

tg

Sıfat tamlamalarında isim unsuru da kelime grubu olabilir.

Örnekler:

cici bici ***Türkmen kızı*** (185/10)

blt

Salın Oğuz bigleri (124/21)

bst

kırk ***big kıızı*** (106/9)

bst

bir ***degirmen taşı*** (235/2)

bst

Sargu gibi ***kara saç*** (148/19)

st

Dünlüğü altun ***ban iv*** (106/19)

st

koşa bādem şığmayan ***tar ağızlum*** (197/27)

st

Sıfat tamlamalarında birden fazla sıfat bir isim unsuruna bağlanabilir.

Örnekler:

İp üzengülü kiçe börklü azgın dınlü kızgın dillü kafir (157/14)

Ağ boz at (248/28)

bir yahşı hub yigit (177/14)

Akındilu görklü su (227/21)

Ala kıyma görklü göz (194/3)

Ağ şakallu kara şakallu yigitler (178/28)

Ağ tozlu katı yay (143/17)

Bifi kuyruksuz kulaksız köpek (127/3)

Ağ yüzlü ala gözlü gelinler (92/22)

Sıfat tamlamalarında sıfat unsuru birden fazla isim unsuruna bağlanabilir.

Örnekler.

Ağça yüzlü kızum gelinüm (249/14)

Çaza benzer kıızı gelini (98/18)

Değişik kaynaklarda aitlik grubu olarak geçen grup da aslında sıfat tamlamasıdır.

Örnekler:

şol parmağumdaki yüzük (212/26)

yarınki gün (185/1)

işikteki mağlar (145/1)

Başuñdağı tuğılga (98/12)

Başumdağı borküm (98/13)

Altuñdağı kara ayğır (173/9)

Elüñdeki süvri cıda (173/10)

Yanuñdağı gök polad (173/11)

Sıfat tamlamaları cümle içinde özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem olarak kullanılır.

Örnekler:

Azğun dinlü yağı kâfirdür oğul didi. (158/7)

y

Ağ boz ata binen ol yigit ne yigitdür? (241/13)

ö

y

Ol obada bir yahşı hub yigit şayru düşmüş idi. (177/14)

yt

ö

Çara başum kurban olsun bu gün safia. (139/7)

ö

<u>Gelen kâfir</u> menümdür.	(159/24)
ö	
<u>Ağ sakallu babanı</u> ağlatmağıl.	(211/17)
bln	
Kiçeninden <u>otuz üç akça</u> alur idi	(177/8)
bsn	
<u>On altı yaş</u> yaşladuñ	(155/23)
bsn	
<u>Altun haça</u> elümi men basaram	(155/8)
yt	
<u>Qova kov bir yire</u> geldi	(121/18)
yt	
<u>Ölüleriñe aş virdüğüñ vakıt</u> ellerinden aluram.	(235/9)
zt	
<u>Ağça yüzlü görklüñ ile</u> söyleşmezsın.	(217/27)
zt	
<u>Bu mahalda</u> Oğuz erenleri bir bir yetdi.	(174/4)
zt	
<u>İvün yağmalatduğıñ dem</u> Taş Oğuz bile bulunmadı.	(244/6)
zt	
<u>Yarınki gün</u> men ölem oğlim qala	(185/1)
zt	

1.3.Sıfat-fiil Grubu

“Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağılı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubudur.”(Karahan 1998:21).

Dede Korkut Kitabı'nda 492 tane sıfat-fiil grubu kullanılmıştır. Sıkça kullanılan kelime gruplarındandır.

Sıfat-fiil grubu, sıfat-fiil eklerinin eklendiği bir fiil ve ona bağlı diğer unsurlardan oluşur. Bu grupta sıfat-fiil eki almış olan fiil isim görevinde kullanıldığı halde fiil özelliğini devam ettirdiği için, tıpkı bir yüklem gibi kendisine bağlı bazı öğeler bulunur. Sıfat-fiil eki taşıyan fiil asıl unsurdur ve sonda bulunur. Yardımcı öğeler ise başta yer alır.

Dede Korkut Kitabı'nda kullanılan sıfat-fiil ekleri şunlardır: {-An}, {-Ar}, {-AsI}, {-dIk}, {-AçAk}, {-mAz}, {-mIş}.

1.3.1. {-An} Eki ile Yapılmış Sıfat Fiil Grupları

Bu ek, geniş zaman bildiren sıfat-fiil ekidir. Dede Korkut Kitabı'nda {-An} eki ile yapılmış 299 tane kelime grubu vardır. Asıl unsur olan ekin kullanıldığı fiil sonda yardımcı öğeler başta bulunur.

Örnekler:

<u>Dört oğlu olan</u>	(209/18)
ö y	
<u>Kargu cıda oynadanlar</u>	(210/1)
n n y	
<u>Çağnam çağnam kayalardan çıkan</u>	(101/19)
yt y	
<u>Kar ile yağmur yağanda er gibi turan</u>	(101/19)
zt zt y	
<u>Qavga günü öfđin depen</u>	(232/13)
zt yt y	

<u>şer haber getüren</u>	(229/3)
bsn y	
<u>Demür Kapu Dervendinde big olan</u>	(201/8)
yt n y	
<u>Çakıduğın kahr iden</u>	(205/4)
bln y	
<u>Göz kaçuban köñül alan</u>	(186/29)
zt bsn y	

Bu grupta yardımcı unsur değişik kelime grupları, asıl unsur birleşik fiil olabilir.

Örnekler:

Hay <i>atamuñ altun kadehinden</i> şarab içen	(240/7)
blt	
<i>Ağ yelekli ötgün obdan</i> kayıkmayan	(190/21)
St	
Bıyığın ensesinde <i>yidi yirde</i> dügen	(112/6)
st	
<i>Ağça sazlar içinde şaru gönler görüben</i> taylor başan	(190/17)
zfg	
<i>Merdin kal'usin</i> depüp yıkan	(112/13)
big	
<i>Çara deniz gibi yaykanup</i> gelen	(158/1)
zfg	
Çakıduğın <i>kahr iden</i>	(205/4)
bfg	

Bu ekle yapılan kelime grupları isim ve sıfat olarak kullanılır.

Örnekler:

Hay atamuñ altun kadehinden şarab içen, meni seven atdan insün.(240/7)

	i	i	
<i>Aman diyeni</i>	öldirmedi		(194/29)
	i		
<i>Däyim şuran</i>	cebbarTafrı		(180/9)
	sf		
<i>Koynunda yatan</i>	halal		(219/21)
	sf		
<i>Şağda oturan</i>	şağ bigler		(144/25)
	sf		
<i>Sol kolda oturan</i>	şol bigler		(144/26)
	sf		
<i>Ağ çıkarup kara giyen</i>	kızlar		(141/4)
	sf		

Dede Korkut Kitabı'nda {-An} ekinin {-duk},{-dük} sıfat-fiil ekinin yerini tuttuğu da görülür. Bu kullanımda asıl unsurun öznesi bulunur.

Örnekler.

At yimeyen acı otlar	(atın yemediği)	(74/16)
Adam içmeyen acı şular	(adamın içmediği)	(74/16)
kızlar oturan otağ	(kızların oturduğu)	(145/18)
oğlan emen süd şamarum	(oğlanın emdiği)	(86/27)
Allah viren ümidüñ	(Allahın verdiği)	(225/4)
Hağ yanduran çırağüñ	(Hakkın yandırdığı)	(95/2)

1.3.2. {-Ar} Ekiyle Yapılmış Sıfat-fiil Grupları

Bu ek, eserde az kullanılan bir yapıdır. Bu ek de geniş zaman anlamı taşır. {-Ar} eki ile 15 tane sıfat-fiil grubu kurulmuştur. Burada da asıl unsur sonda yardımcı unsur baştadır. Yardımcı unsurlar asıl unsurun ögeleri konumundadırlar.

Örnekler:

Kılıcuñdan şaparum yok (236/21)

yt y

Maña yarar kız bulımadum baba (185/16)

yt y

Yağrında kalkan oynar yayası olur. (186/32)

yt ö y

Çazılık Çoca iş görmiş işe yarar adam idi. (199/10)

yt y

Bu grup isim ve sıfat görevinde kullanılır.

Örnekler:

Kılıcuñdan şaparum yok (236/21)

i

Maña yarar kız bulımadum baba (185/16)

s

Yağrında kalkan oynar yayası olur. (186/32)

s

Maña yarar kız buldın mı? (186/8)

s

Yağrında kalkan oynar yayasınufi başıfi kesem (187/12)

s

Çazılık Çoca iş görmiş işe yarar adam idi. (199/10)

s

1.3.3. {-AsI} Ekiyle Yapılmış Sıfat-fiil Grupları

Bu ek, eserde en az kullanılan yapıdır. Gelecek zaman bildiren sıfat-fiil grubudur. Eserde 3 kere kullanılmıştır. Asıl unsur sonda yardımcı unsur baştadır. Yardımcı unsurlar asıl unsurun ögeleri konumundadır.

Örnekler:

Sen varası kâfir deĝül (159/21)

ö y

Ol eri sançasım vaķıt deñedüm. (202/4)

bln y

Bu ekle yapılmış gruplar da isim ve sıfat görevinde kullanılır.

Örnekler:

Sen varası kâfir deĝül (159/21)

s

Ol eri sançasım vaķıt deñedüm. (202/4)

s

Yataçak yirüm gine bu *harab olası-y-idi* (77/2)

i

1.3.4. {-dlk} Ekiyle Yapılmış Sıfat-fiil Grupları

Bu ek geçmiş zaman bildiren sıfat-fiil ekidir. Eserde 145 kere kullanılmıştır. Burada da asıl unsur sonda yardımcı unsur başta bulunur. İyelik ekleri ile beraber kullanılır.

Örnekler:

Şölenüñde kırduĝun (210/21)

yu au

şakalum ağarduĝın (178/27)

yu au

<u>ıl sicim ağ boynıma takıldığun</u>	(168/15)
yu yu au	
<u>göz açuban gördüğüm</u>	(183/10)
yu au	
<u>köñül virüp sevdüğüm</u>	(183/10)
yu au	

Burada da yardımcı unsur başka bir kelime grubu olabilir.

Örnekler:

<i>ar ile yağmur</i> didüđüñ	(100/1)
bg	
<i>köñül virüp</i> sevdüğüm	(183/10)
zfg	
<i>ağlu damağ</i> virüp şorıduğum	(183/12)
zfg	
<i>Alan sabah</i> yirümden urduğum	(232/1)
st	
<i>Güvencüm ile</i> getürdüđüñ	(210/22)
eg	

{-duk}, {-dük} ekiyle yapılan sıfat-fiil grupları isim ve sıfat olarak kullanılır.

Örnekler:

<i>ara bulut didüğün</i> _ senüñ devletüñdür.	(99/21)
i	
<i>ar ile yağmur didüđüñ</i> leşkerüñdür.	(100/1)
i	
Alan sabah <i>yirümden urduğum</i> ardaş için	(232/1)
i	
Üç yıla dađ <i>ası düşdüği</i> yirüñ otı bitmez-idi.	(110/2)
sf	

<i>Şölenünde kırduğun</i> koyunuñ o zalım kırdırdu ola kardaş	(210/21)
sf	
<i>göz açuban gördüğün köñül virüp sevdiğün</i> Pay Piçen kızı Banı Çiçek	(134/17)
sf	sf
<i>Güvencüm ile getürdügün</i> gelinçüğüm	(210/22)
sf	

1.3.5. {-AçAK} Ekiyle Yapılmış Sıfat-fiil Grupları

Bu yapı, Dede Korkut Kitabı'nda çok az kullanılan bir sıfat-fiil yapısıdır. 2 kere kullanılmıştır. Gelecek zaman anlamı içerir. Bu yapıda da asıl unsur sonda yardımcı unsur baştadır. İyelik eki ile de kullanılabilir. Sıfat görevinde kullanılır.

Örnekler:

<i>Sen varaçak</i> yirüñ	(186/25)
sf	
Pay Piçen Big ol <i>saña vireçeği</i> kızı Beyreğe virdi.	(130/2)
sf	

1.3.6. {-mAz} Ekiyle Yapılmış Sıfat-fiil Grupları

Bu ek, eklendiği fiile geniş zamanın olumsuz anlamını verir. Dede Korkut Kitabı'nda 6 kere kullanılmıştır. Diğerlerinde olduğu gibi bu grupta da yardımcı unsur başta asıl unsur sondadır. Yardımcı unsurlar asıl unsurun öğeleri konumundadırlar.

Örnekler:

<i>Yüzi dönmez</i> (kılıcum)	(236/14)
ö y	

<u>Atlu batup çıkamaz</u> (balçık)	(187/6)
ö zt y	
<u>üçin atup birin yarmaz</u> (okçı)	(159/18)
zt bln y	

Bu ekle yapılan sıfat-fiil grubu da sıfat olarak kullanılır.

Örnekler:

<i>Yüzi dönmez</i> kılıcum ele aldum	(236/14)
sf	
<i>Atlu batup çıkamaz</i> anuñ balçıǵına kumlar döşeyem	(187/6)
sf	
<i>Ala yılan sökemez</i> anuñ ormanı olur	(186/28)
sf	
<i>Ala yılan sökemez</i> anuñ ormanını çaķmak çaķup oda yaķam	(187/7)
sf	
<i>Atlu batup çıkamaz</i> anuñ balçıǵı olur	(187/6)
sf	
Ol kâfirüñ <i>üçin atup birin yarmaz</i> okçısı olur	(159/18)
sf	

1.3.7 {-mİş} Ekiyle Yapılmış Sıfat-fiil Grupları

Geçmiş zaman anlamı taşıyan bu sıfat-fiil yapısı Dede Korkut Kitabı'nda 22 kere kullanılmıştır. Asıl unsur sonda yardımcı unsurlar baştadır. Yardımcı unsurlar asıl unsurun ögeleridir.

Örnekler:

<u>Sarp yirlerde yapılmış</u> (kâfir şehri)	(237/14)
yt y	
<u>Kıran yirde tikilmiş</u> (otaħlaruñ)	(210/16)
yt y	

<u>Üç gün dünlü yortmuş</u> (yigit)	(229/31)
zt zt y	
<u>karangulu gözlerini uyhu almış</u> (yigit)	(229/31)
bln ö y	
<u>Ƙādir viren tatlu canuñ uyhu almış</u> (yigit)	(231/20)
bln ö y	

Yardımcı unsurlar başka bir kelime grubu olabilirler.

Örnekler:

<i>Şarp yirlerde</i> yapılmış (kāfir şehri)	(237/14)
st	
<i>Ƙādir viren tatlu canuñ</i> uyhu almış (yigit)	(231/20)
st	
<i>Kıran yirde</i> tikilmiş (otaħlaruñ)	(210/16)
st	

Grup sıfat olarak kullanılır.

Örnekler:

<i>Ƙazılık Ƙoca iş görmüş</i> işe yarar adam idi.	(199/10)
sf	
<i>Ƙarıçuk olmuş</i> anañ Ƙan yaş töke	(191/35)
sf	
<i>Şarp yirlerde yapılmış</i> kāfir şehri	(237/14)
sf	
<i>Dün Ƙatmış üç gün dünlü yortmuş</i> yigit <i>karangulu gözlerini uyhu olmuş</i> yigit yatdı	(229/31)
sf sf sf	

Sıfat-fiil grupları cümle içinde yüklem, özne ve nesne olarak kullanılabilir.

Örnekler:

Yataçak yirüm gine bu <i>ħarab olası-y-idi</i>	(77/2)
---	--------

Hay <i>atamuñ altun kadehinden şarab içen, meni seven</i> atdan insün.	(240/7)
ö	ö
Alan sabah <i>yirümden turduğum</i> kardaş için	(232/1)
ö	
<i>Kar ile yağmur didüğüñ</i> leşkerüñdür.	(100/1)
ö	
<i>āmin āmin diyenler</i> dīdār görsün.	(153/16)
ö	
<i>Aman diyeni</i> öldirmedi	(194/29)
Bln	

1.4.Zarf-fiil Grubu

Zarf-fiil eki almış bir fiil ve bu fiile bağlı unsurlardan oluşan kelime grubudur. Dede Korkut Kitabı'nda 553 tane zarf-fiil grubu kullanılmıştır. En sık kullanılan gruplardandır. Zarf-fiil grupları çeşitli zarf-fiil ekleri ile yapılmışlardır. Eserde kullanılan zarf-fiil ekleri şunlardır: {-A} , {-I}, {-U}, {-AndA}, {-All}, {-ArAk}, {-dUktA}, {-geç}, {-IçAk}, {-InçA}, {-ken}, {-mAdIn}, {-Up}, {-UbAn}.

1.4.1. {-A} , {-I}, {-U} Ekleriyle Yapılmış Olan Zarf Fiil Grupları

Bu ekler, durum zarf-fiil ekleridir.Bu ekler özellikle ikileme ve kurallı birleşik fiil kuruluşlarında kullanılır. Dede Korkut kitabı'nda {-A} eki ile yapılmış 18, {-I} eki ile yapılmış 4, {-U} eki ile yapılmış 37 zarf-fiil grubu bulunmaktadır.

{-I} eki “{-ArAk}” anlamı katar. Fiili asıl fiilin zarfı yapar. İkilemeler kurduğu da görülür.

Örnekler:

<i>bidevi atın oynadı gelen yigit ne yigitsin?</i>	(241/26)
<i>kan derledi çapdurayım senüñ için</i>	(221/109)
<i>geli geli yurdunuñ üzerine geldi</i>	(100/8)

{-A} eki de eklendiği fiili asıl fiile veya fiilimsi grubuna bağlar. Tekrarlarda da kullanılır.

Örnekler:

<i>karşum ala yigit menüm ne mañlarsın</i>	(173/14)
<i>başuñ ala bakar olsam başsuz ağaç</i>	(109/4)
<i>şağum ala bakduğumda kartaşum K̄ara göneyi gördüm</i>	(155/18)
<i>Şolum ala bakduğumda tayım Aruzı gördüm.</i>	(155/20)
<i>karşum ala bakduğumda seni gördüm</i>	(155/22)
<i>yana göyine kargaram K̄azan saña</i>	(164/13)
<i>dedeyi kova kova delü karçar on belen yir aşurdı</i>	(126/8)
<i>Çobanı bir ağaca şara şara möhkem bağladı</i>	(105/4)
<i>döne döne bir zaman yahşı savaş eyledi</i>	(172/199)

{-U} eki genelde di- fiili ile beraber kullanılır. Böylelikle bütün bir cümleyi zarf yapar. Ama tekrarlarda kullanıldığı da görülür.

Örnekler:

<i>babasına haber oldı Beyrek bazirganlar geldi diyü</i>	(120/5)
<i>Tafrı menem diyü şu dibinde çığrısur ‘aşileri</i>	(237/17)
<i>baba diyü ağlatdılar ana diyü buzlatdılar</i>	(162/4)
<i>başum tacı K̄azan gelmedi diyü izin izledi gitdi</i>	(173/3)
<i>kartaş diyü şaklayanda yoldaşuma yazuh</i>	(109/13)
<i>ocağımı söyindirüñ diyü söyleştiler</i>	(169/1)
<i>hey oğul kız dileyü varan böyle varmaz</i>	(185/17)

gelü gelü Kazana yakın geldi

(173/4)

Bu eklerle yapılan zarf-fiil gruplarında yardımcı unsurlar asıl unsurun ögeleri durumundadırlar ve başta bulunurlar. Fakat bu kurala uymayan bir örnek de mevcuttur.

Örnekler:

bidevi atın oynadı (gelen yigit ne yigitsin?) (241/26)

bsn y

dedeyi kova kova (126/8)

bln y

Tafrı menem diyü (237/17)

bsn y

başum tacı Kazan gelmedi diyü (173/3)

bsn y

başuñ ala (109/4)

bln y

kız dileyü (185/17)

bsn y

ocağmı söyindirüñ diyü (169/1)

bsn y

bir ağaca şara şara (105/4)

yt y

karşum ala yigit *menüm* (ne mañlarsın) (173/14)

bsn y

Yardımcı unsurlar herhangi bir kelime grubu olabilirler.

Örnekler:

bidevi atın oynadı (241/26)

st

<i>başum tacı</i> Kızan gelmedi diyü	(173/3)
bst	
<i>Yataçak yir</i> mi bulduñ yurt mı bulduñ noldı saña diyü	(194/14)
st	
<i>bir ağaca</i> şara şara	(105/4)
yt	

1.4.2. {-AndA} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları

Bu ek, zaman bildiren zarf-fiil eklerindedir. Dede Korkut kitabı'nda 49 tane bu ekle yapılan zarf-fiil grubu kullanılmıştır. Eklendiği fiile asıl fiilin gerçekleştiği zaman anlamını katar. Zamanda öncelik, eki taşıyan fiildedir. Asıl fiil sonra gerçekleşir. Bu grupta asıl unsur sonda yardımcı unsurlar baştadır. Yardımcı unsurlar asıl unsurun ögeleri durumundadır.

Örnekler:

<i>birin atanda</i> (ikisin için yıkdı)	(98/25)
bsn y	
<i>ağ ban ivler dikilende</i> (yurdı kalmış)	(100/16)
bsn y	
<i>Oğuz bigleri at çapanda</i> (meydan kalmış)	(100/19)
ō bsn y	
<i>Kara başuña düşende</i> (gerek olur)	(164/1)
yt y	
<i>Bağır kibi üginende</i> (yogurtdan ne var)	(141/5)
zt y	

Bu grupta yardımcı unsurlar değişik kelime grupları olabilir.

Örnekler:

<i>ağ ban ivler</i> dikilende (yurdı kalmış) st	(100/16)
<i>Karanku aḥsam</i> olanda (günü toğan) st	(101/18)
<i>Qara başuḥa</i> düşende (gerek olur) st	(164/1)
<i>Oğuz bigleri</i> at çapanda (meydan kalmış) bst	(100/19)
<i>Bağır kibi</i> üginende (yogurtdan ne var) eg	(141/5)

1.4.3. {-AII} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf Fiil Grupları

Bu ekler de zaman bildiren zarf-fiil eklerindedir. Eklendiği fiile asıl fiilin başladığı zaman anlamını katar. Dede Korkut Kitabı'nda bu ekle yapılmış 10 tane zarf-fiil grubu vardır. Bu grupta asıl unsur sonda yardımcı unsurlar baştır. Bu ek sadece git- fiili ile beraber kullanılmıştır. Yardımcı unsurlar asıl unsurun ögeleri durumundadır.

Örnekler:

<i>ağam Beyrek gideli</i> yaylarum yok.	(139/13)
<i>Ağam Beyrek gideli</i> içerüm yok.	(139/15)
<i>Men bu yirden gideli</i> delü olmuş	(148/4)
<i>Ağam Beyrek gideli</i> köçerüm yok	(140/4)
<i>Ağam Beyrek gideli</i> yükledüm yok.	(139/19)
<i>Ağam Beyrek gideli</i> bize ozan geldügi yok.	(142/9)
<i>Ağam Beyrek gideli</i> binerüm yok.	(139/17)

Ağam Beyrek gideli şölenüm yok. (140/1)

1.4.4. {-ArAk} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grubu

Bu ek, durum bildiren zarf-fiil ekidir. Dede Korkut Kitabı'nda en az kullanılan zarf-fiil grubudur. Sadece bir yerde geçer. Burada da asıl unsur sonda yardımcı unsurlar baştedir.

Örnek:

ili günü köçerek toköz tümen Gürcistana gidelüm (218/10)

1.4.5. {-dUktA} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları

Bir sıfat-fiil eki olan {-dIk} eki ve bulunma hali eki olan {-An} ekinin kalıplaşmasıyla oluşmuştur. Bazen {-dIk} ekinden sonra iyelik ekleri getirilerek de kullanılabilir. Zaman bildiren zarf-fiil eklerindedir. Eserde bu ekle yapılmış 34 tane zarf-fiil grubu vardır. Bu grupta asıl unsur sonda yardımcı unsurlar baştedir. Yardımcı unsurlar asıl unsurun ögeleri durumundadır.

Örnekler:

Oğuzuñ ala gözlü kıızı gelini boyladukta (Sen orada tırasın öginesin) (196/24)

ö y

Her kişi sözün söyledükde (Sen orada tırasın öginesin) (196/25)

ö bsn y

sağum ala bakduğumda (kartaşum Kıara Göneyi gördim) (155/19)

zt y

<u>ölüm vakti geldüğünde</u> (aru imandan ayırmasun)	(251/14)
ö y	
<u>Karşu yatan kara tağdan aşup geldüğünde</u>	(140/7)
zt y	
<u>Kalkubanı Selcen Hatun turduğunda</u>	(196/21)
zt ö y	
<u>Babamuñ ağ ban işiğine düştüğünde</u>	(196/23)
yt y	

Bu grupta yardımcı unsurlar değişik kelime grupları olabilir.

Örnekler:

<u>Oğuzuñ ala gözlü kıızı gelini</u> boyladukta	(196/24)
blt	
<u>Babamuñ ağ ban işiğine düştüğünde</u>	(196/23)
blt	
<u>ölüm vakti</u> geldüğünde	(251/14)
bst	
<u>yilisi kara kazılık atuñ</u> bindüğünde	(196/22)
st	
<u>kara tağa</u> ayıtduğunda	(215/26)
st	
<u>şagum ala</u> baқduğumda	(155/19)
zfg	
<u>Kalkubanı Selcen Hatun</u> turduğunda	(196/21)
üg	

1.4.6. {-geç} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları

Bu ek, eklendiği fiile asıl fiilin sebebi anlamını verir. Dede Korkut Kitabı'nda bu ekle yapılmış 29 tane zarf-fiil grubu vardır. Eserde hep di- fiiliyle kullanılmıştır. Yardımcı unsur olarak eyle ve böyle edatları ile beraber kullanılmıştır.

Örnekler:

<i>Böyle diğec anasınuñ qararı qalmadı</i>	(108/15)
<i>Böyle diğec 'Azrā'ilin acğı tıtdı</i>	(178/23)
<i>Böyle diğec 'Azrā'il geldi Delü Dumrul'un camı almağa</i>	(182/12)
<i>Anlar eyle diğec at ağızlu Aruz Şoca iki dizinüñ üstine çökdı</i>	(96/3)
<i>Böyle diğec kırk yigiti kaba şaruqların yire çaldılar</i>	(135/5)
<i>Böyle diğec kız tanıdı</i>	(149/24)

1.4.7. {İçAk} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları

Bu ek de zaman anlamı katan zarf-fiil eklerindedir. Dede Korkut Kitabı'nda 16 kere kullanılmıştır. {-İncA} anlamındadır. Eklendiği fiile asıl fiilin gerçekleştiği zaman anlamını katar.

Örnekler:

<i>Kömleği göricek bigler öğürı öğürı ağlaşdılar</i>	(132/3)
<i>Yarınki gün zaman dönüp men ölüp sen kalıçak tacum tahtum saña virmeyeler diyü sonumı afdum ağladum.</i>	(156/4)
<i>Yigenek bu haberi işidiçek yüregi oynadı</i>	(200/15)
<i>Destmalı gözine silicek Allah Ta'alanñ k, kudretiyle gözi açıldı</i>	(151/6)

Meger hanum gine bir gün bigleri başup oturıçak Ters Uzamış dirler idi aydur.

<i>Köpekleri görücek kaç kaç güldü</i>	(128/11)
<i>Böyle idiçek kalın Oğuz arkası, Bayındır Hanuñ güyegüsi Salur Şazan kaba dizinüñ üzerine çökdi</i>	(116/12)

Yardımcı unsurlar asıl unsurun öğeleri durumundadır.Yardımcı unsurlar başta asıl unsur sonda yer alır.

Örnekler:

<u>bunı işidiçek</u>	(189/5)
bln y	
<u>kömleği görücek</u>	(132/3)
bln y	
<u>bu haberi işidiçek</u>	(200/15)
bln y	
<u>yarınki gün zaman dönüp men ölüp sen kalıçak</u>	(156/4)
zt zt y	
<u>Destmalı gözine silicek</u>	(151/6)
bln yt y	
<u>bir gün bigleri başup oturiçak</u>	(225/14)
zt zt y	

Bu grupta yardımcı unsurlar değişik kelime grupları olabilir.

Örnekler:

<u>yarınki gün zaman dönüp men ölüp sen kalıçak</u>	(156/4)
st zfg zfg	
<u>bu haberi işidiçek</u>	(200/15)
st	
<u>bir gün bigleri başup oturiçak</u>	(225/14)
st zfg	

1.4.8. {-InçA} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları

Bu ek, zaman bildiren zarf-fiil geklerindedir. Eserde bu ekle yapılmış 38 zarf-fiil grubu vardır. Olumsuzluk eki ile de kullanılır. Olumlu anlamı – a kadar anlamı verir. Asıl fiile öncelik verir. Eklendiği fiil yapılarına kadar asıl fiilin gerçekleşmesi gerektiğini ifade eder. Olumsuzluk eki ile kullanıldığında ise tam tersi olarak eklendiği fiil gerçekleşmeden asıl fiilin gerçekleşmeyeceğini anlatır. Bu yüzden genelde şart ileri sürülürken ve yemin edilirken bu ek kullanılır.

Örnekler:

<i>yiñüm ile alça kanum silmeyinçe kol bud olup yir üstine düşmeyinçe yaluñuz oğl yollarından dönmeyeyim</i>	(87/18)
<i>yoldaşlarım çıkarmayınça hisarı almayınça murada irmezem didi.</i>	(152/2)
<i>qormıyam seni Qara polat öz kılıcımı tartmayınça</i>	(214/18)
<i>Qafalu börklü başuñ kesmeyinçe</i>	(214/20)
<i>Alça kanuñ yir yüzine dökmeyinçe</i>	(214/21)
<i>Qardaşum Qıyanuñ kanın almayınça qomazam</i>	(214/22)
<i>Ağam tıutulan kal'aya varmayınça, ağamuñ ölüsin dirisin bilmeyinçe, öldiyise kamuñ almayınça qalın oğuz illerine gelmegüm yoh</i>	(228/8)
<i>Ala gözlü oğlınızı görinçe big baba qadın ana esen qalın</i>	(228/5)
<i>Armağanlar getirüñ menüm oğlim büyüyinçe didi.</i>	(117/16)

Yardımcı unsurlar asıl unsurun ögeleridir. Bu grupta da asıl unsur sonda yardımcı unsurlar önde bulunur. Fakat bazen bu sıralamaya uyulmadığı da görülür.

Örnekler:

Yoldaşlarım çıkarmayınça hisarı almayınça (murada irmezem didi.) (152/2)

bln y bln y

Yiñüm ile alça kanum silmeyinçe kol bud olup yir üstine düşmeyinçe (yaluñuz oğl

zt bsn y zt bsn y

yollarından dönmeyeyim.)

(87/18)

<i><u>Ƙardařum Ƙıyanuñ kanın almayınça</u></i> (komazam.)	(214/22)
bln y	
<i><u>Ala gözlü oğlunızı görinçe</u></i> (big baba kadın ana esen qalın.)	(228/5)
bln y	
<i><u>Ağam tutulan kal'aya varmayınça, ađamuñ ölüsin dirisin bilmeyinçe, öldiyise kamuñ</u></i>	
yt y bln y zt bln	
<i><u>almayınça</u></i> qalın oğuz illerine gelmegüm yoğ	(228/8)
y	
qormıyam seni <i><u>Ƙara polat öz kılıcımı tartmayınça</u></i>	(214/18)
bln y	
Armağanlar getirüñ <i><u>menim oğlum büyüyinçe</u></i>	(117/16)
ö y	
Bu grupta da yardımcı unsurlar çeşitli kelime grubu olabilirler.	
<i>Örnekler:</i>	
yiñüm ile <i><u>alça qanum</u></i> silmeyinçe	(87/18)
st	
<i><u>kol bud olup yir üstine</u></i> düşmeyinçe	(87/18)
zfg bst	
<i><u>Ƙafalu börklü bařuñ</u></i> kesmeyinçe	(214/20)
st	
<i><u>ađamuñ ölüsin dirisin</u></i> bilmeyinçe	(228/8)
blt	
<i><u>Ala gözlü oğlunızı</u></i> görinçe	(228/5)
st	
<i><u>Ƙardařum Ƙıyanuñ kanın</u></i> almayınça	(214/22)
blt	

1.4.9. {-ken} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf Fiil Grupları

Bu ek, durum bildiren zarf yapar. Eserde 39 kere kullanılmıştır. Yardımcı unsurlar asıl unsurun ögeleri durumundadır. Asıl unsur sonda yardımcı unsurlar başta bulunur. Fakat konuşma dilinden dolayı son örnekte görüldüğü gibi bu sıralama bozulabilir.

Örnekler:

<u>Elüne girmiş iken</u> (mere kāfir öldür meni)	(237/7)
yt y	
<u>oğlan şarab içer iken</u> (içmez oldu)	(118/22)
ö y	
<u>Delü Dumrul kırk yigit ilen yiyüp içüp oturur iken</u> (nagāhandan 'Azrā'ilçı ka geldi.)	
ö zt zt y	(178/2)
<u>Taş Oğuz bigleri oturur iken</u> (girüp selam virdi)	(247/3)
ö y	
<u>Hisar kapusına girmiş-iken</u> (kara polad öz kılıcı ile efisesine çaldı)	(205/14)
yt y	
<u>Basať altunlu günlüğün tiküp oturur-iken</u> (gördi ki bir hatun kişi gelür.)	(209/29)
ö bln zt y	
<u>Bazirgānlar yatur iken gāfil ile</u> (biş yüz kāfir koyuldular)	(118/10)
ö y zt	

Bu grup da diğer fiilimsi gruplarının zarfı olabilir.

Örnekler:

<u>Adablusun ayruklar alur iken</u> tartup alan	(241/8)
<u>Oğuz erenleri furur iken</u> seni ögmegüm yok	(237/11)

Grubun yardımcı unsurları değişik kelime grupları olabilir.

Örnekler.

- İğrı yolu görür-iken* eğri yoldan gelmeyeyin didi. (235/27)
st
- Oğuz erenleri ırur iken* seni ögmegüm yok (237/11)
bst
- Taş Oğuz bigleri oturur iken* girüp selam virdi (247/3)
bst
- Basaı altunlu günlüğün tiküp oturur-iken* gördi ki bir hatun kişı gelür. (209/29)
st
- Hisar kapusına girmiş-iken* kara polad öz kılıcı ile efisesine çaldı (205/14)
bst
- bir gün ata binüp divana gelür-iken* bir kişı aydur. (239/10)
st zfg
- Delü Dumrul kırk yigit ilen yiyüp içüp oturur iken* nagāhandan 'Azrā' ilçı ka geldi. (178/2)
big st

1.4.10. {-mAdIn} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları

Bu ek, zaman bildiren zarf-fiil eklerindedir. Eserde 34 kere kullanılmıştır. Diğer zarf-fiillerin aksine eklendiği fiile zamanda sonralık katar. Asıl fiilin zarf-fiilden önce yapılması gerektiğini anlatır. Bu şekilde de asıl fiilin zarfı olarak kullanılır.

Örnekler:

- Saru yılan şokmadın* ağça tenüm kalıup şişer (87/1)
- Avazım gedilmedin ünüm yoğulmadın* bir atdur elime girdi (137/15)
- Ala kıyma görklü gözün açgıl yigit* (194/3)
- karularından ağ ellerin bağlanmadın* (194/4)
- ağ alınuñ kara yire depilmedin* (194/5)
- Ğafil ile görklü başuñ kesilmedin* (194/6)
- alça kanuñ yir yüzine dökilmedin* (194/7)

<i>Ƙarı bigler ölmedin</i> il boşaldı	(194/11)
<i>Anası Tuymadın</i> el altından buyurdı	(167/10)
<i>ağça yüzlü görklümi Aruz oğlı Başat gelüp almadın</i>	(249/14)
<i>ilüm günüm çapmadın</i> Ƙazan maña yetişsün.	(249/15)

Bu ekle yapılmış zarf-fiil grupları başka bir fiilimsi grubuna ya da isim cümlelerine bağlanabilir.

Örnekler:

<i>Hay dimedin</i> başlar kesen (celladı olur)	(159/19)
<i>Biglige toymadın</i> özüme yazuh	(109/16)
<i>Yigitlige usanmadın</i> canuma yazuh	(109/17)
<i>Men yirimden tırmadın</i> ol tıрмаh (gerek)	(124/9)
<i>Men Ƙara Ƙoç atuma binmedin</i> ol binmeğ (gerek)	(124/9)
<i>Men Ƙarmuma varmadın</i> ol maña baş getürmek (gerek)	(124/9)

Bu grupta da yardımcı unsurlar asıl unsurun ögeleridir.

Örnekler:

<u>Ƙarularından ağ ellerin bağlanmadın</u>	(194/4)
yt bln y	
<u>ağ alnuñ Ƙara yire depilmedin</u>	(194/5)
ö yt y	
<u>Ĝafil ile görklü başuñ kesilmedin</u>	(194/6)
zt ö y	
<u>Biglige toymadın</u>	(109/16)
yt y	
<u>ağça yüzlü görklümi Aruz oğlı Başat gelüp almadın</u>	(249/14)
bln ö zt y	
<u>ilüm günüm çapmadın</u>	(249/15)
bsn bsn y	

<u>Men yirimden tırmadın</u>	(124/9)
ö yt y	
<u>Men kara koç atuma binmedin</u>	(124/9)
ö yt y	
<u>Ağça yüzlü kızum gelinüm eñişşmedin</u>	(249/13)
ö y	
<u>Avazım gedilmedin ünüm yoğulmadın</u>	(137/15)
ö y ö y	

Bu grupta da yardımcı unsurlar çeşitli kelime grubu olabilir.

Örnekler:

<i>ağça yüzlü kızum gelinüm eñişşmedin</i>	(249/13)
st	
<i>alça kanuñ yir yüzine dökilmedin</i>	(194/7)
st bst	
<i>Sarı bigler ölmedin</i>	(194/11)
st	
Men <i>kara koç atuma binmedin</i>	(124/9)
st	
<i>ağ alınuñ kara yire depilmedin</i>	(194/5)
st st	

1.4.11. {-Up} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları

Bu yapı, Dede Korkut Kitabı'nda en sık kullanılan zarf-fiil yapısıdır. 206 kere kullanılmıştır. İki fiili birbirine bağlamak için kullanılır. İlk fiilin yapılmasından hemen sonra ikinci fiilin yapıldığını veya yapılacağını anlatır. Böylece eklendiği fiili asıl fiilin zarfı yapar.

Örnekler:

<i>kuş uçurup, av avlayup, oğlını ohlayup öldüre görgil.</i>	(84/21)
<i>Birer gürz urup kapuyı uvatdılar.</i>	(240/10)
<i>Çan Turalı gerdeğine girüp muradına maksuduna iriştı.</i>	(198/19)
<i>yügrük atın yügürdüp San Turalı gürzin göge atar</i>	(187/27)
<i>mağaranuñ kapusun alup bir ayağıñı kodı</i>	(212/ 15)
<i>kilisesin yıkup yirine mescid yapdum</i>	(237/22)
<i>Süñüsin eline alup at şaldı</i>	(241/34)
<i>bir uçından kırup kâfiri ol bir uçından çıkdı</i>	(195/19)
<i>yoliñ kıyısın alup oturdı</i>	(99/8)
<i>baş indirüp bağır başğıl</i>	(98/5)

Bu yapıda da asıl unsur sonda yardımcı unsurlar baştır. Asıl unsur yüklem yardımcı unsurlar da öge olarak şekillenirler.

Örnekler:

<u>kepeneginden kurumsı idüp</u>	(99/7)
yt bsn y	
<u>oğlını ohlayup</u>	(84/21)
bln y	
<u>iki talusınuñ arasında urup</u>	(86/1)
yt y	
<u>Süñüsin eline alup</u>	(241/34)
bln yt y	
<u>dili damağı kıryup</u>	(163/279)
bln bln y	
<u>Berdeye Genceye varup</u>	(218/12)
yt yt y	
<u>kara kavurma pişürüp</u>	(106/9)
bsn y	
<u>bir uçından kırup kâfiri</u>	(195/19)
yt y bln	

Bu grupta da yardımcı unsurlar başka bir kelime grubu olabilirler.

Örnekler:

<i>yügrük atın</i> yügürdüp	(187/27)
st	
<i>kara kavurma</i> pişürüp	(106/9)
st	
<i>bir uçundan</i> kırup	(195/19)
st	
<i>mağaranuñ kapusın</i> alup	(212/ 15)
blt	
oğlamı <i>iki talusinuñ arasında</i> urup	(86/1)
blt	
<i>yoluñ kıyısın</i> alup	(99/8)
bln	

1.4.12. {-UbAn} Ekiyle Yapılmış Olan Zarf-fiil Grupları

Bu ekle yapılan zarf-fiil grubu, eserde 38 defa kullanılmıştır. {-Up} ekinin genişletilmiş şeklidir. {-UbAnI} şeklinde de kullanılır. Eklendiği fiili yükleme (ya da bir fiilimsi grubuna) bağlar. Ekin eklendiği fiil zaman olarak asıl fiilden öncedir. Böylece asıl fiilin zarfı olurlar.

Örnekler:

<i>Ala gözüm açuban</i> dünya gördüm	(201/24)
<i>gizlü yağa tutuban</i> yilişdiler	(198/12)
<i>altun aqça güçine şalubanı</i> seni kırtaray-idüm	(182/9)
inüp <i>taş başuma düşüben</i> ölem dir- idüm.	(214/32)
<i>Toğan kuş oluban</i> uçayum mı?	(195/31)
<i>Ağ otağı koyuban</i> kara otağa giren kızlar	(141/3)
<i>ağça sazlar içinde şarı gönler görüben</i> taylar başan	(197/16)

Bu grupta da asıl unsur sonda yardımcı unsurlar baştadır. Yardımcı unsurlar asıl unsurun öğeleridir.

Örnekler.

taş başuma düşüben (214/32)

ö yt y

Ala gözüm açuban (201/24)

bsn y

gizlü yaka tutuban (198/12)

bsn y

ağça sazlar içinde sarı göñler görüben (197/16)

yt bsn y

avuñ tamarın delüben (190/17)

bsn y

Ağ otağı koyuban (141/3)

bln y

altun akça güçine şalubanı (182/9)

bsn yt y

Yardımcı unsurlar başka bir kelime grubu olabilir

Örnekler:

Ala gözüm açuban (201/24)

st

gizlü yaka tutuban (198/12)

st

altun akça güçine şalubanı (182/9)

st

Ağ otağı koyuban (141/3)

st

oğul oğul diyübeni (166/1)

tg

avuñ tamarın delüben (190/17)

blt

ağça sazlar içinde şarı göñler görüben (197/16)

bst

1.5.İsim-fiil Grubu

“Bir hareket ismi ile ona bağlı unsur veya unsurlardan oluşur.”
(Karahan 1998:24).

İsim-fiil grubu, mastar eki almış olan bir fiil ve ona bağlı diğer unsurlardan meydana gelir. Eserede kullanılan mastar {-mAk} ekidir fakat bir yerde {-Iş} eki ile yapılmış isim-fiil grubu geçer. Dede Korkut Kitabı’nda 57 tane isim-fiil grubu kullanılmıştır. Mastar eki almış olan fiil diğer unsurlarla tamamlanır.Yardımcı unsurlar asıl unsurun öğeleri durumundadırlar.

Örnekler:

kız görmek (185/11)

bsn y

mal rızk virmek (185/11)

bsn bsn y

sabah varup öğlen gelmek (185/20)

zt zt y

öğlen varup ahşam gelmek (185/20)

zt zt y

karşu yatan kara tağufı aşmağa (gelmişem) (188/19)

bln y

kırk yigit bir big oğlı-y-ile bir kızdán ötüri ölmek (189/4)

ö zt zt y

destursuzça yağıya girmek (195/28)

zt yt y

kılıcın çeküp oh atmağın (öger) (216/28)

zt bsn y

Apul apul yorıyışı (207/3)

zt y

Bu grupta asıl unsurun sonda bulunmadığı bir kullanım da vardır. Eserde kullanılan konuşma dili etkisi ile sıralama bozulmuş olmalıdır.

Örnekler:

öldürmege men seni (kıyar midüm?) (197/31)

y ö bln

İsim-fiil grubu'nda yardımcı unsurlar başka bir kelime grubu olabilir.

Örnekler:

Delü Dumruluñ canın almağa (182/13)

blt

Alp ere kırhu virmek (187/3)

st

kırk yigit bir big oğlı-y-ile bir kızdın ötürü ölmek (189/4)

eg

Karşu yatan kara tağünü aşmağa (gelmişem) (188/19)

st

şabah varup öğlen gelmek (185/20)

zfg

kılıcın çeküp oh atmağın (öger) (216/28)

zfg

Oğuz erenleri turur-iken seni ögmegüm (238/11)

zfg

kılıcın çeküp oh atmağın (öger) (216/28)

zfg

İsim-fiil grubu cümle içinde özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf tümleci olarak kullanılır.

Örnekler:

Destursuzça yağya girmek bizüm ilde 'ayıb olur. (195/28)

ö

Oğul *kız görmek* senden *mal rızık virmek* benden (didi.) (185/11)

ö

ö

Oğul *sabah varup öğlen gelmek* olmaz, *öğlen varup ahsam gelmek* olmaz.(185/20)

ö

ö

kılıcın çeküp oğ atmağın öger (216/28)

bln

Akandulu görklü şıyunu kiçmeğe gelmişem (188/20)

yt

Öldürmege men seni kıyar midüm? (197/31)

yt

'Azrâil geldi *Delü Dumruluñ canın almağa* (182/13)

zt

1.6.Edat Grubu

Bir isim ve bir son çekim edatıyla (kibi, değin, bile, için, karşı vb.) kurulan kelime grubudur. İsim unsuru başta çekim edatı sonda bulunur. Eserde 149 tane edat grubu kullanılmıştır. Edat grubunda isim unsuru olan kelime çekim eki alabilir

Örnekler:

Ağzuñ için öleyim oğul (227/3)

Bir suçtan ötüri dergahtan sürdüñ (224/10)

Depe kibi et yığ (81/2)

Alan şabah yirümden тұrduғum <i>қарташ</i> <i>іçün</i>	(232/1)
<i>gün kibi</i> şılayup gelen	(158/3)
amma 'arafatda irkek қuzı <i>қurban</i> <i>іçüñ</i>	(160/5)
<i>қара деңиз kibi</i> yayқанup gelen	(158/1)
Ulu kiçi қалмаdı <i>ol yigide</i> <i>қаршу</i> gitdi.	(226/32)
Қоца big оғullarına <i>қаршу</i> geldi.	(233/23)
Andan <i>Şirögüyen Uçından Gökçe Deñize değın</i> il çarpdı.	(225/24)
egni bek demür тонum шақлар-idüm <i>bu gün</i> <i>іçün</i>	(158/28)
<i>Dilüñ</i> <i>іçün</i> öleyim оғul	(227/4)
<i>menüm</i> <i>іçün</i> қayurmasun	(169/26)

Edat grubunda isim unsuru kelime grubu olabilir.

Örnekler:

<i>Bir suçtan</i> ötüri	(224/10)
st	
<i>ol yigide</i> <i>қаршу</i>	(226/32)
st	
<i>bu gün</i> <i>іçün</i>	(158/28)
st	
<i>Yaradan</i> <i>һаққа</i> -y- <i>іçün</i>	(231/24)
bst	
<i>Şirögüyen Uçından Gökçe Deñize değın</i>	(225/24)
big big	

Edat grubu cümle içinde yüklem ve zarf tümleci olarak kullanılır.

Örnekler:

Alan şabah yirümden тұrduғum <i>қарташ</i> <i>іçün</i>	(232/1)
y	
amma 'arafatda irkek қuzı <i>қurban</i> <i>іçüñ</i>	(160/5)
y	

<i>Ƙurt ilen</i> bir haberleşeyin	(101/15)
zt	
sünüklerüm <i>tuз kibi</i> oldu.	(178/18)
zt	
<i>Yaradan haƙkı-y-içün</i> tırı gelgil	(231/24)
zt	
<i>menüm için</i> kayurmasun	(169/26)
zt	
Ağ boz atlar yorılıtmışam <i>ƙartuş için</i>	(232/2)
zt	
deve kükredi, <i>arşlan kibi</i> afradı	(172/18)
zt	
Andan <i>Şirögüyen Uçından Gökçe Deñize değın</i> il çarpdı.	(225/24)
zt	

Edat grubu genelde zarf olarak kullanılmasına rağmen, eserde 2 yerde isim olarak düşünölmüş ve isim tamlamasında tamlayan olarak kullanılmıştır.

Örnekler:

<i>Anun kibinüñ</i> hanım bebeklerü yetmesün.	(76/17)
<i>Bunuñ kibinüñ</i> bebekleri yetmesün	(77/5)

1.7. Tekrar Grubu

Bu grup, anlamı kuvvetlendirmek, harekete süreklilik kazandırmak, nesneyi pekiştirmek için aynı türden iki kelimenin arka arkaya kullanılmasıyla oluşur. Tekrar grupları Dede Korkut Kitabı'nda 160 kere kullanılmıştır.

Örnekler:

<i>Çağnam çağnam</i> kayalar	(101/4)
------------------------------	---------

<i>ķuru ķuru</i> aylar	(87/3)
<i>ķatar ķatar</i> kıızıl develer	(96/13)
<i>ķaba ķaba</i> bigler oğlı ğavğa ķılsa	(236/28)
<i>ķanlı ķanlı</i> Şular	(170/14)
Bezirganlar varuğı <i>iklim iklim</i> arağı	(133/6)
<i>ķura ķura</i> bilũmũz ķurıdı	(95/19)
ağa tozlu ķatı yayum <i>zũrı zũrı</i> iğiler	(222/33)
<i>herze merze</i> sũyleme mere itũm kũfir	(222/26)
<i>tavla tavla</i> Şahbaz atlaruğı kũfir binmiş	(103/14)
SũyleŐtiler <i>fiŐıl fiŐıl</i> .	(106/16)
Şovuk Şovuk bığarlarum	(181/9)

Tekrarlar aynı kelimenin tekrarlanmasından meydana gelebilir.

Ŗrnekler:

<i>ķuru ķuru</i> aylar	(87/3)
<i>ķanlı ķanlı</i> Şular	(170/14)
<i>ķatar ķatar</i> kıızıl develer	(96/13)
SũyleŐtiler <i>fiŐıl fiŐıl</i> .	(106/16)
<i>Dũge dũge</i> kırķ ağa alur-idi.	(177/8)
ağa tozlu ķatı yayum <i>zũrı zũrı</i> iğiler	(222/33)
Şovuk Şovuk bığarlarum	(181/9)

Tekrar grubunu oluşturan kelimeler anlam olarak birbirine zıt kelimeler de olabilir.

Ŗrnekler

<i>Gelimli gidimli</i> dũnya	(94/17)
<i>Aķlu ķaralu</i> seilen ağda	(78/15)
<i>Irağuğdan yaķınuđdan</i> berũ gelgil.	(98/20)
Bazirganlar dağı <i>gice gũndũz</i> yola girdiler.	(117/17)
<i>Ulu kii</i> ķalmadı ol yigide ķarŐu gitdi	(226/32)

Tekrar grubunu oluşturan kelimeler yakın anlamlı kelimeler olabilir.

Örnekler:

Bir <i>cici bici</i> Türkmen kızı	(185/10)
Şaflı <i>Soca sevini kıvanı</i> örü turdı.	(185/22)
<i>ili günü köçerek</i> toğuz tümen Gürcistana gidelüm	(218/10)
Köfilegi <i>kana kına</i> baturdı	(132/4)
toıunça <i>ıka başa</i> yir.	(76/13)
Sizi <i>yamrı yumru</i> tadım dayam şandum didi.	(234/32)

Eserde hareketlilik sağlanması için fiillerden de tekrar grubu kurulmuştur.

Fiil tekrarları Zarf-fiil eki ile yapılır. Fakat ek kullanılmadan yapılan bir fiil tekrarı da vardır.

Örnekler:

<i>Bağ bağ</i> şimdiye değin <i>Sazanun</i> ivin bile yağma ider-idük.	(243/25)
<i>Yata yata</i> yanumuz ağrıdı.	(95/18)
<i>tura tura</i> bilümüz <i>kurıdı</i>	(95/19)
<i>Döge döge</i> kırk akça alur-idi.	(177/8)

Yansımadan türemiş kelimeler de tekrar grubunda kullanılır.

Örnekler:

<i>Karanku</i> ahşam olanda <i>vaf vaf</i> üren.	(102/11)
elin eline çaldı <i>kaş kaş</i> güldi	(211/32)
Acı ayran tökilende <i>çap çap</i> içen	(102/12)
kanlı kuyruk üzüp <i>çap çap</i> yudan	(102/2)

Nazım bölümlerinde hitaplarda tekrarlar sık kullanılmaktadır.

Örnekler:

<i>Oğul oğul</i> ay oğul	(160/11)
<i>Oğlan oğlan</i> ay oğlan	(222/4)
<i>Gözüm gözüm</i> yalufuz gözüm.	(213/23)

Tekrar grupları isim, sıfat ve zarf olarak kullanılır.

Örnekler:

herze merze söyleme mere itüm kâfir (222/26)

i

şovuk şovuk bîñarlarum gerek-ise (181/9)

sf

Sizi **yamru yumru** tadım dayam şandum didi. (234/32)

sf

tavla tavla şahbaz atlaruñ kâfir binmiş (103/14)

sf

kanlu kanlu şular (170/14)

sf

tonunça **paşa başa** yir. (76/13)

z

Yata yata yanumuz ağrıdı. (95/18)

z

ağça tozlu katı yayum **zârî zârî** iñler (222/33)

z

elin eline çaldı **kaş kaş** güldi (211/32)

z

bir yığanağ yatur **yıldır yıldır** yıldırur (207/28)

z

Tekrar grupları cümle içinde nesne ve zarf tümleci olarak kullanılır.

Örnekler:

herze merze söyleme mere itüm kâfir (222/26)

bsn

Acı ayran tökilende **çap çap** içen (102/12)

zt

kanlu kuyruk üzüp **çap çap** yudan (102/2)

zt

tonunça **paşa başa** yir. (76/13)

zt

Kaflı Kıoca *sevini kıvanı* örü turdı.

(185/22)

zt

1.8.Birleşik İsim Grubu

Bu grup, bir varlığı özel isim olarak karşılayan kelime grubudur. Dede Korkut Kitabı'nda çeşitli şahıs ve yer adları birleşik isim grubudur. 532 tane birleşik isim grubu kullanılmıştır.

Şahıs isimlerine Örnekler:

Kıyan Selçük	(96/1)
Delü Tundar	(96/1)
Banı Çiçek	(122/14)
Ters Uzamış	(225/14)
Şir Şemseddin	(96/9)
Boğazça Fağma	(147/8)
Dönebilmez Dülek Evren	(204/1)
Yağrınçı oğlu İlalmiş	(201/13)
Şoğan Şaru	(201/17)
Delü Evren	(201/16)

Yer isimlerine örnekler:

Kara Dervend	(118/18)
Parasarufı Bayburt Hısarı	(134/21)
Ak Hısar Kal'ası	(238/3)
Tomanın Kal'ası	(234/16)
Dereşam Suyı	(233/15)
Arku Bili Ala Tağ	(221/9)

Düzmürd Kal'ası	(202/8)
Ṭana Şazı	(151/15)
Uzun Bıñar	(207/169)
Şara Defñiz	(199/14)

Birleşik isimler sıfat tamlaması kuruluşunda yapılabilir.

Örnekler:

Deltü Dumrul	(177/6)
Ḳan Ṭuralı	(184/10)
Ḳara Defñiz	(199/14)
Uzun Bıñar	(207/169)
Gökçe Defñiz	(225/23)
Alp Rüstem	(208/13)
Deltü Evren	(201/16)
Şir Şemseddin	(96/9)
Ters Uzamış	(225/14)
Ḳara Dervend	(118/18)
Şaru Ḳulmaş	(97/1)

Dede Korkut Kitabı'nda isim tamlaması yapısında olan birleşik isimler de geçmektedir:

Örnekler:

Demür Ḳapu Dervendi	(201/8)
Aygır Gözler Suyı	(201/11)
Düzmürd Kal'ası	(199/13)
Ḳazılık Ṭağı	(89/2)
Alınca Kalası	(226/2)
Dereşam Suyı	(233/15)
Ṭomanın Kal'ası	(234/16)
Ṭana Şazı	(151/15)

Parasaruñ Bayburt Hısarı	(134/21)
Demür Güçi	(97/14)
Qıyan Güçi	(97/14)

Birleşik isim grubu cümlede yüklem, özne, nesne ve yer tamlayıcısı olarak kullanılır.

Örnekler:

qırış günü öndin depen alpumuz **Salur Qazan** (232/28)

y

Delü Tundar aydur (96/1)

ö

Delü Evren bile varsun (201/16)

ö

Soğan Saru bile varsun (201/17)

ö

Kıyan Selçük oğlu **Delü Tundar** yirinden turı geldi. (203/18)

ö

Arku Bili Ala Tağı avlayuban aşmağum yok (221/9)

bln

İç Oğuza girdi kız bulamadı (185/24)

yt

Taş Oğuza girdi (185/25)

yt

Tomanın Qal'asında bir kuyuya bıraktılar. (234/16)

yt

özini **Tana Şazına** saldı (151/15)

yt

Kaçubanı **Salahana Qayasına** varam dir idüm. (214/29)

yt

1.9. Bağlama Grubu

Bağlama grubu, iki veya daha fazla isim unsurunun bağlama edatı ile birbirine bağlanmasından oluşan kelime grubudur. Dede Korkut Kitabı'nda 74 tane bağlama grubu kullanılmıştır. Bağlama grupları “ile” ve “ve” edatları ile yapılır. “İle” edatı “ilen” şeklinde de geçer.

Örnekler:

kırk ince billü kız-ilen Kazanuñ halalı	(97/5)
Tekür ile Şökli Melik	(175/17)
cisim ile ced	(204/24)
Köpek ile püre	(128/5)
Kulan ile şıgın geyik	(100/14)
Hasan ile Hüseyin	(101/6)
taş ve taş	(212/11)
başı ve gözi	(141/11)
Aruza ve cem'i Taş Oğuz biglerine	(250/17)
Sağ ve esen gördi	(152/15)
kılıç ve süñü	(240/27)
Saña oğ ve kılıç	(212/27)

Bağlama grubunda isim unsurları aynı değerdedir. Asıl unsur – yardımcı unsur özelliği yoktur. İsim unsurları kelime grubu olabilirler.

Örnekler:

Sulan ile <i>şıgın geyik</i>	(100/14)
st	
Aruza ve <i>cem'i Taş Oğuz biglerine</i>	(250/17)
st	
<i>kırk ince billü kız-ilen Kazanuñ halalı</i>	(97/5)
st	
blt	

Yuñlu Koca ile Yapağulu Koca	(209/15)
üg üg	
Tekür ile Şöklı Melik	(175/17)
üg	
Qara Çekür ve oğı Kırk Kınuk	(188/30)
big big	

Bağlama grupları cümle içinde yüklem, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf tümleci olarak kullanılmışlardır.

Örnekler:

Biri Qan Turalı, biri **Qara Çekür ve oğı Kırk Kınuk** ve boz aygırlı Beyrek (188/30)

y	
Saña oh ve kılıç kâr eylemesün	(212/27)
ö	
tuğ ve tuş yangulandı	(212/11)
ö	
Ya cisim ile ceddün yok.	(204/24)
ö	
kırk ince billü kız-ilen Kazanun halalını tutmuşuz	(97/5)
bln	
Yuñlu Koca ile Yapağulu Kocayı Depegöze virün	(209/15)
bln	
Köpek ile püreyi sen bul	(128/5)
bln	
kız ile kendü arasına bıraktı	(228/15)
yt	
Tekür ile Şöklı Melike havala oldu.	(175/17)
yt	
Aruza ve cem'i Taş Oğuz biglerine haber oldu	(250/17)
yt	

Sağ ve esen gördi

(152/15)

zt

1.10. Sayı Grubu

“Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğudur.”
(Karahan 1998:35)

Sayı grubu, basamak sistemine göre iki veya daha fazla sayı isminin yan yana getirilmesiyle oluşur. Dede Korkut Kitabı’nda 46 tane sayı grubu kullanılmıştır.

Örnekler:

Otuz iki	(185/30)
Yemiş iki	(224/18)
Üç yüz altmış altı	(245/10)
Otuz tokuz	(136/18)
yigirmi dört	(201/7)
On biş	(200/8)
Yigirmi biş	(234/24)
yüz kırk	(184/17)
<i>on altı</i>	(200/4)

Sayı grubu sıfat görevinde kullanılır. Sıfat tamlamalarında sıfat unsuru olur.

Örnekler:

Kazılık Koca tamam on altı yıl hişarda tuşak oldu (200/4)

sf

On biş yaşına girdi. (200/8)

sf

Bayındır Han buyurdu kim yigirmi dört sancağ bigi gelsün.(201/7)

sf

<u>Elli yidi</u> al'anuñ kilidini alan	(241/32)
sf	
Delü Dumrul <u>yüz kırk</u> yıl dağı yoldaşı-y-ile yaş yaşadı	(184/18)
sf	
<u>Otuz iki</u> dišten ıan bütün orduya yayıldı.	(219/25)
sf	
<u>On biş</u> biñ kâfir kırıldı	(176/4)
sf	
<u>Üç yüz altmış altı</u> alp ava binse	(216/27)
sf	
Buñlu yirde odım geldüm <u>otuz tokuz</u> yoldaşum	(143/19)
sf	
<u>On altı</u> yaş yaşladıñ	(155/22)
sf	
<u>Yigirmi dört</u> boyun oğşayan Delü undar yetdi	(175/6)
sf	
Beyrek diri olsa <u>on altı</u> yıldan berü gelir idi.	(131/23)
sf	
Menüm <u>yitmiş iki</u> puthanam var	(224/18)
sf	
<u>Yigirmi biş</u> bigini şehit itdiler	(234/24)
sf	
<u>Otuz iki</u> kâfir biginüñ oğlunuñ başı burc bedeninde kesilüp a şılmış idi.	(185/30)
s	

Görüldüğü gibi Dede Korkut Kitabı'nda günümüzde kullanılan basamak sistemi kullanılmıştır. Fakat kitabın giriş bölümünde Eski Türkçeyi hatırlatan bir sayı grubu bulunmaktadır. "Yüz" sayısı üç otuz on olarak ifade edilmiştir.

Örnek:

Girçeklerün **üç otuz on** yaşını doldursa yig. **Üç otuz on** yaşınız tolsun. (74/20)

1.11. Ünvan Grubu

Dede Korkut Kitabı'nda 238 tane ünvan grubu kullanılmıştır. Bu grup, bir isim ve bir ünvan veya akrabalık isminin birleşmesi ile oluşur; iki unsur da çekim eki almaz. Eserde Oğuz Beyleri ve kafir melikleri genelde ünvanları ile yer almışlardır. Yine bunların eşleri ve kızları da ünvanlarıyla söylenir. Ünvan grubunda asıl unsur ünvanıdır; sonda bulunur.

Örnekler:

Şökli Melik	(105/16)
Pay Püre Big	(116/10)
Uşun Koca	(225/8)
Ėaflet Koca	(174/15)
Buğaçuk Melik	(175/20)
Şofi Şandal Melik	(113/20)
Efişe Koca	(250/22)
Kışırça Yinge	(122/11)
Yuflu Koca	(209/15)
Yapağulu Koca	(209/15)
Burla Hatun	(106/1)
Selcen Hatun	(189/21)
Buğaç Big	(91/16)
Koñur Koca Şaru Çoban	(207/15)
Kara Tüken Melik	(175/16)
<i>Kor kut Ata</i>	(73/2)
Yayhan Keşiş	(111/15)
Kapçak Melik	(112/14)

Ünvan grubunda şahıs isminden önce sıfat bulunabilir.

Örnekler:

Boyu uzun Burla Hatun	(106/1)
şaru tonlu Selcen Hatun	89/21)
Erenler evreni Karaçuk Çoban	(98/27)
Kara Tüken Melik	(175/16)

Ünvan grupları cümle içinde yüklem, özne, nesne, yer tamlayıcısı görevinde kullanılmışlardır.

Örnekler:

kaba 'alem götüren hanumuz **Bayındır Han** (214/6)

Aruz Koca ivine çapar geldi. (215/20)

ö

Kısrça Yinge aydur. (122/11)

ö

saru tonlu Selcen Hatun köşkten bakar (189/21)

ö

Kaňlı Koca bu canavarları gördi (186/1)

ö

Adına **Koňur Koca Şaru Çoban** dirler idi. (207/15)

bsn

Yapağulu Kocayı Depegöze virüfi (209/15)

bln

Bayınır Hanuñ yigitleri **Dirse Hanı** karşıladılar. (78/20)

bln

Buğaçuk Melike Şara Budak karşı geldi. (175/20)

yt

Allah te'ala **Pay Püre Bige** bir oğul, **Pay Piçen Bige** bir kız viridi (117/12)

yt

yt

Bayındır Handan adam geldi	(216/23)
yt	
Şöklî Melike havala oldu	(175/17)
yt	

1.12.Birleşik Fiil Gubu

Bu grup, bir yardımcı fiille bir isim veya fiil unsurunun tek bir hareketi karşılamak için birleşmesiyle oluşan kelime grubudur. Dede Korkut kitabı'nda 467 tane birleşik fiil grubu kullanılmıştır. Birleşik fiil grupları bir isim unsuru ve bir yardımcı fiille oluşan kuralsız birleşik fiiller ve bir fiil unsuru ve yardımcı fiille kurulan kurallı birleşik fiiller olmak üzere iki şekilde kurulmuşlardır.

1.12.1.Kuralsız Birleşik Fiiller

Kuralsız birleşik fiiller, bir isim unsuru ile ol-, it-, eyle-, kıl- yardımcı fiilleriyle kurulmuş yapılardır. İsim unsuru başta yardımcı fiil sonda yer alır. Eserde 335 kere kullanılmıştır.

Örnekler:

şüktür kıl-	(177/30)
hamle kıl-	(179/5)
du'a kıl-	(206/18)
kâr kıl-	(209/2)
buyruk eyle-	(178/2)
nidâ eyle-	(180/14)
emr eyle-	(180/29)
Yaşag eyle-	(200/9)

hikāyet eyle-	(203/13)
azad ol-	(180/15)
cem' ol-	(201/19)
yoldaş ol-	(203/14)
buñlu ol-	(205/12)
şaht ol-	(245/16)
ıttsak ol-	(182/8)
muhtac it-	(184/25)
zarb it-	(203/20)
yoriyış it-	(206/5)
ķahr it-	(205/4)

Ol- yardımcı fiili başka bir fiille ve sıfat-fiil ekleri ile kullanılarak yeni bir kip oluşturmuş gibidir.

Örnekler:

görmez ol-	(178/13)
tutmaz ol-	(178/14)
alur ol-	(180/32)
ħarcayur ol-	(183/21)
şorar ol-	(133/20)
varur ol-	(135/5)
şalınduraçak ol-	(135/18)
gider ol-	(137/1)
virür ol-	(138/4)
yıkdurđı ola	(210/17)
seçdürdi ola	(210/19)

Kuralsız birleşik fiiller sıfat-fiil ekleri ile sıfat, zarf-fiil ekleri ile zarf olabilirler.

Örnekler:

karıçuk olmuş ana (96/21)

s

kaķıduđun kaķır iden Kaķhār Taķrı (205/4)

s

Cümle bigler ile **yoldaş olup** (203/14)

z

Kuralsız birleşik fiiller cümle içinde yüklem, zarf tümleci olarak kullanılmışlardır.

Örnekler:

Azrâil'e çalmağa **hamle kıldı** (179/5)

y

menüm birliğime **şükür kılmaz** (177/30)

y

Azrâil'e **emr eyledi** (180/29)

y

Yoldaşlarına **hikâyet eyledi** (203/13)

y

Aruz gâyet **şahı oldu** (245/16)

y

hişara **yorıyış itdiler** (206/5)

y

Depegöze **kâr kılmadı** (209/2)

y

tatlu canum **alur oldu** (180/32)

y

menüm görür gözüm **görmez oldu** (178/13)

y

Cümle bigler ile yoldaş olup gitdiler. (203/14)

zt

Bigler ile sohbet ederken Budağ ile uz düşmedi (200/11)

zt

1.12.2.Kuralh Birleşik Fiiller

Bu grup, bir fiil unsurunun {-Ip}, {-A}, {-I}, zarf-fiil ekleri ile gel-, tur-, var-, kal-, gör-, vir-, bil- yardımcı fiilerine bağlanmasıyla oluşan birleşik fiil grubudur. Dede Korkut Kitabı'nda 132 tane kuralh birleşik fiil kullanılmıştır. Zarf-fiil eki alan fiil unsuru başta yardımcı fiil sonda bulunur.

Örnekler:

çıka gel-	(178/5)
tırı gel-	(203/18)
şalı vir-	(205/17)
kıoyu vir-	(81/23)
yoriyi vir-	(105/5)
getürüp dur-	(110/15)
dirip dur-	(128/14)
baқа kal-	(120/3)
vara bil-	(125/2)
şāğaldı gör-	(126/18)
uça gör-	(134/21)
saya var-	(96/12)

“gel-” ve “vir-” yardımcı fiilleri tezlilik bildirirler. Fiil unsurunun hızlı yapıldığına işaret ederler. “tur-”, “var-”, “kal-”, “gör-” yardımcı fiilleri süreklilik ve uğraşma bildirirler. Fiil unsurunun uzun bir süredir yapıldığına ve bir müdet daha yapılacağına işaret ederler. “bil-” yardımcı fiili yeterlilik bildirir. Fiil unsurunun yapılması için yeterli becerinin bulunduğunu gösterir.

Örnekler:

'Azrāil <i>çıka geldi</i> (tezlik)	(178/5)
Delü Tundar yirinden <i>ıurı geldi</i> (tezlik)	(203/18)
kanlı Kocayı <i>şalı virmişler</i> (tezlik)	(205/17)
ağça yüzlü görklümi oğlına <i>alı vırsün</i> (tezlik)	(249/19)
meydan ortasına <i>köyu virdiler</i> (tezlik)	(81/23)
bu oğlana <i>taht alı vırsün</i> (tezlik)	(82/16)
ağban ivlerimi <i>getürüp durursın</i> (süreklilik)	(110/15)
Burla <i>hatunı getürüp durursın</i> (süreklilik)	(110/17)
karıçuk anamı <i>getürüp durursın</i> (süreklilik)	(110/23)
hep bir yirde <i>dirüp dururam</i> (süreklilik)	(128/14)
menüm elümi <i>şağaldı gör</i> (uğraşma)	(126/18)
hisardan <i>uça görgil</i> (uğraşma)	(134/21)
saya varsam <i>dükense olmaz</i> (süreklilik)	(96/12)
ardından <i>bağa kaldı</i> (süreklilik)	(120/3)
Naşibinden artuğın <i>yiye bilmez.</i> (yeterlilik)	(73/15)
kız istemeğe kim <i>vara bilür?</i> (yeterlilik)	(125/2)
Sarp yorır-iken <i>kazılık ata nāmerd yigit bine bilmez.</i> (yeterlilik)	(74/12)

Kurallı birleşik fiiller sıfat-fiil eki ile sıfat olabilirler:

Örnekler:

Çala bilen yigit (74/14)

Kurallı birleşik fiiller cümlede yüklem olarak kullanılmışlardır.

Örnekler:

'Azrāil *çıka geldi.* (178/5)

y

Delü Tundar yirinden *ıurı geldi.* (203/18)

y

Şahbaz atlarum *getürüp durursın.* (110/19)

y

bu oğlana ʃaht <i>alı vırsün.</i>	(82/16)
y	
menüm elümi <i>şığaldı gör.</i>	(126/18)
y	
kimüñ kızın <i>alı vıreyin?</i>	(124/8)
y	
kız istemeğe kim <i>vıra bilür?</i>	(125/2)
y	
ardından <i>baқа қaldı.</i>	(120/3)
y	
hep bir yırde <i>dirüp dururam.</i>	(128/14)
y	
hıyardan <i>uça görgil.</i>	(134/21)
y	

1.13. Ünlem Grubu

Ünlem grubu, bir seslenme edatı ve bir isim unsuruyla oluşan kelime grubudur. Özellikle manzum bölümlerde şiire başlarken sık kullanılır. Bu grupta ünlem edatı başta isim unsuru sonda bulunur. Eserde 169 ünlem grubu kullanılmıştır.

Örnekler:

Hey Dirse Hın!	(82/23)
A Dirse Hın!	(86/18)
Mere itüm kafır!	(98/8)
Hey big yigit!	(122/10)
Hey hey dayalar!	(122/20)
Vay ağ duvağım iyesi!	(131/4)
Mere 'azrāil aman!	(179/16)
Hay atamuñ altun қадеһinden şarab ićen	(240/7)

Yā Beyrek!	(241/21)
Ya 'āsi mel'un!	(224/19)
Ya Cebrā'il	(224/21)
Ay oğul!	(219/6)

İsim unsuru kelime grubu olabilir.

Örnekler:

Vay kalın Oğuzuñ imrençesi Han Beyrek! (131/13)

it

A big baba! (156/8)

st

Hey kırk işüm kırk yoldaşum. (187/28)

st

st

Ya 'āsi mel'un! (224/19)

st

Vay ağ duvağım iyesi! (131/4)

bst

Hay atamuñ altun kadehinden şarab içen (240/7)

sfg

A Dirse Han! (86/18)

üg

Mere Şöklı Melik (110/15)

üg

Ünlem grubu seslenmek ve hitap etmek için kullanılır. Konuşma dilinde çok kullanılan bu grup Dede Korkut Kitabı'nda sıkça karşımıza çıkar. Fakat bu grup yüklemle bağlı olmadığı için cümle dışı unsur sayılır. Cümle içinde görevi yoktur.

Örnekler:

Gel berü *mere kafır* döğişelüm! (241/9)

cdu

Yohsa <i>a Kazan</i> ayağumdan sermüze atayın mı? cdu	(165/23)
Otuz toköz yigidüm amanatı <i>mere kâfir!</i> cdu	(137/2)
Ölmiş-mi-y-idüñ, yitmiş-mi-y-idüñ <i>a Kazan!</i> cdu	(103/8)
ğanda gezer idüñ nirede idüñ <i>a Kazan</i> cdu	(103/9)
<i>Yā Beyrek</i> var bigüne ayıt gelsün. cdu	(241/21)
<i>Mere Şöklı Melik</i> dünlüğü altun ban ivlerimi getürüp durursın. cdu	(110/15)
<i>Mere kâfir</i> Kazanuñ anası kırıyupdur oğul virmez. cdu	(111/25)

1.14.Kısaltma Grupları

“Kelime grupları ve cümlelerden yıpranma ve kalıplaşma yoluyla kısalarak ortaya çıkan gruplardır. Bu gruplar genellikle isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarından kısalmış ve bunların bir kısmı kalıplaşmıştır.” (Karahana 1998:39).

Çeşitli kelime grupları ve cümlelerden kısalmış olan kelime gruplarıdır. Genellikle sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarından kısalmışlardır. Kısaltma grupları, eserdeki konuşma dilinin ve eserdeki Türkçenin üstünlüğünü gösteren önemli unsurlardır. Dede Korkut Kitabındaki kısaltma grupları şunlardır:

1.14.1.Bulunma Grubu

Bulunma hali eki (+dA) almış bir ismin başka bir isim unsuru ile birleşmesi sonucunda oluşur. Dede Korkut Kitabı'nda çok az bulunan kelime gruplarından biridir. Eserde 3 tane bulunma grubu vardır.

Örnekler:

- Yılda bir* kerre Bayındır Hân divanına varur idi. (216/21)
Günlerde bir gün düzmürd Qal'asına geldi. (199/13)
Günlerde bir gün Yigenek oturup bigler ile şöhet iderken (200/11)

Bulunma grubundaki isim unsurları kelime grubu olabilir.

Örnekler:

- Günlerde bir gün (199/13)
 st
 Yılda bir kerre (216/21)
 st

Bulunma grubu kelime grubu ve cümle içinde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

Örnekler:

- Yılda bir kerre* Bayındır Hân divanına varur idi. (216/21)
 zt
Günlerde bir gün düzmürd Qal'asına geldi. (199/13)
 zt
Günlerde bir gün Yigenek oturup bigler ile şöhet iderken (200/11)
 zt

1.14.2. Ayrılma Grubu

Bu grup, ayrılma hali eki {+dAn} almış bir ismin başka bir isim unsuru ile birleşmesi sonucu oluşan kelime grubudur. Dede Korkut Kitabı'nda 24 ayrılma grubu kullanılmıştır.

Örnekler:

Naşibinden artuğın	(73/15)
andan yorga	(235/13)
Menden yigrek	(170/19)
anadan çoğma	(188/25)
Menden delü	(177/10)
Yücelerden yüce	(204/8)
Gözinden gayrı .	(212/5)
bundan yigregi	(185/1)
ikisinden biri	(180/19)
Avçılardan ayru .	(218/24)
Bundan evvel	(207/15)
Benden alçaq	(79/1)

Ayrılma grubu isim, sıfat ve zarf olabilir.

Örnekler:

Yücelerden yücesin	(204/8)
i	
andan yorga (yokdur.)	(235/13)
i	
ikisinden biri (bolayki canın vire didi.)	(180/19)
i	
Menden delü er	(177/10)
s	

Benden alçak kişiler	(79/1)
s	
Gözinden gayrı yir	(212/5)
s	
Bundan evvel (kimse köçmez-idi).	(207/15)
z	

Ayrılma grubu cümlede yüklem, özne, nesne ve zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

Örnekler:

Yücelerden yücesin	(204/8)
y	
Ölümlerünüzde andan yorga yokdur.	(235/13)
ö	
Gel gidelüm ikisinden biri bolayki canın vire didi.	(180/19)
ö	
bundan yigregi yokdur	(185/1)
ö	
Naşbinden artuğın yiye bilmez.	(73/15)
bln	
Avçılardan ayru dülbendi boğazına kiçdi.	(218/24)
zt	
Bu yigiti anadan poğma şoyuñ	(188/25)
zt	

1.14.3. Yönelme Grubu

Yönelme eki {+A} almış olan bir isim ile başka bir isim unsurunun birleşmesiyle oluşur. Eserde en az kullanılan kelime grubudur. Sadece iki yerde geçer. İsim ve sıfat olarak kullanılmıştır.

Örnekler:

Mana layık kız niçe olur? (185/3)

s

Ağladuğuña sebeb ne digil maña (155/12)

i

1.14.4.İsnat Grubu

“Biri diğetine isnat edilen iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” (Ergin 1997: 397).

İsnat grubunda kendisine isnat yapılan unsur önde, isnat olan unsur sonda yer alır. Kendisine isnat yapılan unsur üçüncü teklik şahıs iyelik eki ile birlikte kullanılmıştır. Dede Korkut Kitabı’nda 122 tane isnat grubu kullanılmıştır.

Örnekler:

ağ tozlu yayı gide (222/9)

Avazı kaba (102/3)

İolması altun (106/23)

Gözçügezi çöngge (178/)

elindeki süfüsü şmuk (222/8)

adı görklü (230/8)

egni berk (248/4)

yoldaşları çıplak (222/11)

almı açuq (184/22)

dünlügi altun (106/18)

keremi çok (184/14)

Adı bellü (203/4)

İsnat grubunda kendisine isnat yapılan unsur başka bir kelime grubu olabilir. Genelde sıfat tamlaması kullanılır ama bir yerde bulunma grubu da kendisine isnat yapılan unsur olmuştur.

Örnekler:

elindeki süñüsü şımk oğlan (222/8)

st

ğara polad öz kılıcı gedik oğlan (222/7)

st

ğaranguluça gözleri çöng oğlan (222/12)

st

ağ tozlu yayı gide oğlan (222/9)

st

yanındağı yoldaşları çıplak oğlan (222/11)

st

biligünde toksan oka seyrek oğlan (222/10)

bg

İsnat grubu sıfat olarak kullanılır.

Örnekler:

Tolması altun bişikle beledüğüm oğul. (106/23)

sf

Adı bellü bigler ile sen yortmadın (203/4)

sf

egni berk demür tonum geyer-idüm (248/4)

sf

ğaranguluça gözleri çöng oğlan (222/12)

sf

adı görklü Muhammede şalavat getürdi (230/8)

sf

keremi çok kâdir Tañrı (184/14)

sf

<i>alın açuđ</i> cömerd erenler diñlesün sf	(184/22)
<i>yanındağı yoldaşları çıplağ</i> oğlan sf	(222/11)
<i>đara polad öz kılıcı gedik</i> oğlan sf	(222/7)

2.CÜMLE

“Bir fikri bir düşünceyi bir hareketi bir duyguyu bir hadiseyi tam olarak ifade eden kelime grubudur.”(Ergin 1995:405).

“Bir düşünceyi bir duyguyu bir durumu yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denilir.”(Karahan 1998:44).

Cümle; bir olayı, bir hareketi, bir düşünceyi yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime grubudur. Cümlede yargının geçtiği kelime cümlelerin temel unsurudur. Bu unsur cümlelerin bütün yükünü taşıdığı için yüklem adını alır. Bu yüzden bir yüklem bir cümle demektir. Fakat cümlede yüklem anlamı diğer yardımcı unsurlarla genişletilebilir. Bunlar da tamlayıcı veya tümleş adımları alırlar.

Dede Korkut Kitabı'nda giriş ve hikâyelerde toplam olarak 8689 adet cümle fişlenmiştir. Bu cümleler yapılarına göre, anlamlarına göre, cümledeki yüklem yerine göre ve cümledeki yüklem türüne göre araştırılmış; aynı zamanda cümlelerdeki öğeler ve bu öğelerin birbirleriyle olan ilişkileri incelenmiştir. Dede Korkut Kitabı, konuşma dilinin yazı dili olarak kullanıldığı bir eserdir. Bu yüzden Türkçe'nin gramer kurallarını zorlayan örneklerle karşılaşmıştır. Bu konuya yeri geldikçe değinilecektir.

2.1. CÜMLE ÖĞELERİ

Cümlelerde asıl unsur yüklemidir. Yüklem anlamı değişik yönlerden genişletilebilir. Böylece yüklemi tamamlayan unsurlar da cümlede yer alır. Kelime gruplarında olduğu gibi cümlelerde de asıl unsur ile yardımcı unsurların

bağlanmasında bir takım kurallar bulunmaktadır. Yine kelime gruplarında olduğu gibi cümlelerdeki yapılarda da değişik özellikler ve kurallara uymayan yapılar görülmüştür. Dede Korkut Kitabı'ndaki cümlelerin ögeleri asıl unsur olan yüklemden başlanarak sırasıyla özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf tümleci olarak incelenmiştir.

2.1.1 Yüklem

Yüklem, cümledeki temel unsurdur. Cümlede hükmün, yargının geçtiği ögedir. Cümlelerin bütün unsurları yükleme bağlıdır. Yüklem çekimli fiillerden veya ek fiil almış isimlerden oluşur. Cümlelerin asıl unsuru yüklem olduğu için cümlelerde bir tane yüklem bulunur.

Yüklemi fiil olan örnekler:

<i>aydur.</i>	(154/17)
Ala kıyma görklü gözünü <i>açgil</i> yigit.	(194/3)
oğlanı iki talusınıfı arasında urup <i>çakdı.</i>	(86/1)
senüfi yirüfi <i>tuta bilmez.</i>	(172/7)
Aruk candan iki karındaşı Tepegöz elinde <i>helāk oldu.</i>	(208/31)
Yigirmi dört boyun oşşayan Delü Tundar <i>yetti.</i>	(175/6)
Otuz tokuz yoldaşın <i>ışmarladı.</i>	(136/18)
Bunuñ üzerine on altı yıl <i>kiçdi.</i>	(131/19)
Depe kibi et <i>yığ</i>	(81/2)
Qurt ilen bir <i>haberleşeyin</i>	(101/15)
kırk yigiti kaba şarukların yire <i>çaldılar.</i>	(135/5)
kartaşum Kara Göneyi gördüm	(155/19)
Köpekleri göricek kaş kaş <i>güldi</i>	(128/11)

Yüklemi isim olan örnekler:

Biglige toymadin özüme <i>yazuh</i>	(109/16)
-------------------------------------	----------

'Arafatda irkek kız <i>qurban için</i>	(160/5)
Menüm yitmiş iki puthanam <i>var</i>	(224/18)
Oğul <i>atamın yetürüdür, iki gözünüñ biridir.</i>	(74/8)
Çalabilen yigide ok-ile kılıçdan bir çomak <i>yig.</i>	(74/14)
<i>Yücelerden yücesin</i>	(204/8)
Bidevi atın oynadı gelen yigit <i>ne yigitsin?</i>	(241/26)
Gözinden gayrı yirde et <i>yoğdur.</i>	(212/5)
Ata adın yorıdanda devletlü oğul <i>yig.</i>	(74/19)
Alan şabah yirümden turduğum <i>kartaş için</i>	(232/1)
Apul apul yoriyişi <i>adam gibi</i>	(207/3)
Savaşuban hüner göstermek <i>senden</i>	(194/17)
Ağam Beyrek gideli yaylarum <i>yok.</i>	(139/13)
Bağır gibi üginende yogurtdan <i>ne var?</i>	(141/5)

Türkçede asıl unsurların sonda bulunması genel bir kuraldır. Bu kural cümleler için de geçerlidir. Yüklemeler genelde sonda bulunur. Fakat eserde kullanılan konuşma dili bu sıralamayı bozabilir.

Örnekler:

Aruz Koca iki dizinüñ üstine <i>çökdi.</i>	(96/3)
Ölüm vakti geldüğünde aru imandan <i>ayırmasun.</i>	(251/14)
Ala gözli big yigitleri yanufa <i>salmaduñ.</i>	(203/2)
Yoldaşları ile puta atup <i>otırır idi.</i>	(125/12)
Bunu işidecek kırk yigit <i>ağlaştılar.</i>	(189/5)
Oğul dağı <i>neylesün</i> baba ölüp mal kalmasa	(74/9)
Devletsüz şerrinden Allah şaklasun hanum sizi.	(74/10)
<i>qormıyam</i> seni Kara polat öz kılıcımı tartmayınça	(214/18)
<i>Yıqalsun</i> Oğuz İlleri	(185/17)
Ne <i>söylersin</i> canum baba	(187/1)
Hiç yigide <i>virmesün</i> kadir Tañrı göz buñını	(215/13)
<i>Qam</i> didüğüm big erenler?	(251/7)

<i>kar garam</i> Kazan saña	(165/5)
İki қоша қардаша <i>beñzer</i> senüñ қулаңғуñ	(136/12)

Yüklem; isim tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat-fiil grubu, edat grubu, bağlama grubu, ünvan grubu, birleşik fiil grubu ve ayrılma grubu olabilir.

Örnekler:

Bu didügi ' <i>Osman neslidür.</i>	(73/6)
bst	
Devletlü oğul қопса <i>ocağınuñ közidür.</i>	(74/8)
blt	
Oğul <i>atanuñ yetirüdür, iki gözünüñ biridür.</i>	(74/8)
blt	blt
<i>Azğun dinlü yağı káfirdür</i> oğul	(158/7)
st	
Ağ boz ata binen ol yigit <i>ne yigitdür?</i>	(241/13)
st	
Yataçak yirüm gine bu <i>harab olası-y-idi</i>	(77/2)
sfg	
Alan şabah yirümden тұрдуғum <i>қаруш içün</i>	(232/1)
eg	
amma 'arafatda irkek қузі <i>қurban içүн</i>	(160/5)
eg	
Biri Қан Тұралы, biri <i>Қара Çekür ve oғlı Қırқ Қınuk</i> ve boz ayғырлы Beyrek (188/30)	
bg	
қaba 'alem götüрен һанumuz <i>Bayındır Хан</i>	(214/6)
üg	
Azräil'e çalmaға <i>hamle қıldı</i>	(179/5)
bfg	
Yoldaşlarına <i>hikāyet eyledi</i>	(203/13)
bfg	

<u>'Azrā' il çıka geldi</u>	(yapan)	(178/2)
ö y		
<u>Bir hatun kişi gelür.</u>	(yapan)	(209/29)
ö y		
<u>Yüregi oynadı</u>	(yapan)	(200/15)
ö y		
<u>Sen orada turasın öginesin</u>	(yapan)	(196/26)
ö y y		
<u>'Azrā' il geldi Delü Dumrulufi canını almağa</u>	(yapan)	(182/12)
ö y		
<u>kırk yigiti kaba şaruqların yire çaldılar</u>	(yapan)	(135/5)
ö y		
<u>Dede Korkut soylamış.</u>	(yapan)	(73/11)
ö y		
<u>kız tanıdı.</u>	(yapan)	(149/24)
ö y		
<u>Üç yüz altmış altı alp erenler yanına yığnağ oldu</u>	(yapan)	(245/10)
ö y		
<u>Bunuñ üzerine on altı yıl kiçdi</u>	(yapan)	(131/19)
ö y		

Özne bazı cümlelerde yazılmaz. Bu tür cümlelerde yüklemdeki şahıs ekinden özne tesbit edilir.

Örnekler:

Ol iki halala yüz kırk yıl 'ömür virdüm.	(ben)	(184/17)
Bellü bilgil	(sen)	(234/26)
Adı görklü Muhammede şalavat getürdi.	(o)	(230/8)
Yoldaşlarına hikāyet eyledi	(o)	(203/13)
kırk yigit ilen oğlı Uruzı tutsağ itmişüz	(biz)	(97/4)
Yuflu Koca ile Yapağulı Kocayı Depegöze virüñ.	(siz)	(209/15)
Yigirmi biş bigini şehit itdiler.	(onlar)	(234/24)

Edilgen yapıda yüklemelerin bulunduğu cümlelerde özne yüklemdeki işten etkilenendir.

Örnekler:

Altun ayak sarāhiler dizilmiş-idi. (95/13)

ö y

Seksen yirde badyalar kurulmuş idi (95/11)

ö y

Biñ yirde ipek halıçası döşenmiş-idi. (77/19)

ö y

Gök çayırufı üzerine bir kırmızı otağ dikilmiş. (122/1)

ö y

Adaklusından ergenlik bir kırmızı kaftan geldi. (129/12)

ö y

Ala sıyvan gök üzerine aşanmış-idi. (154/2)

ö y

Alaylar bağlandı, Koşumlar düzildi, borular çalındı, tıvullar döğildi. (250/23)

ö y ö y ö y ö y

Özne; isim tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat-fiil grubu, isim-fiil grubu, birleşik isim grubu, bağlama grubu, ünvan grubu, ayrılma grubu ve yönelme grubu olabilir.

Örnekler:

Aşlan enügi yine aşlandı. (219/14)

bst

at ayağı küllüg, ozan dili çevük olur. (90/15)

bst bst

Oğlı Kıyan Selçükün ödi yarıldı. (209/1)

blt

Kıyamatuñ bir günü oldu. (175/14)

blt

- Ƙara başum** ƙurban olsun bu gŭn safa. (139/7)
st
- Gelen kaşir** menŭmdŭr. (159/24)
st
- atamuŋ altun ƙadehinden řarab ićen, meni seven** atdan insŭn. (240/7)
sfg sfg
- Alan sabah **yirŭnden řurduęum** ƙardař ićen (232/1)
sfg
- amin amin diyenler** didar gorsŭn. (153/16)
sfg
- Destursuzća yaętya girmek** bizŭm ilde 'ayıb olur. (195/28)
ifg
- Oğul **ƙaz gormek** senden **mal rızƙ virmek** benden (185/11)
ifg ifg
- şoğan şaru** bile varsun (201/17)
big
- Delŭ Tundar** yirinden turı geldi. (203/18)
big
- şuğ ve şuş** yangulandı (212/11)
bg
- Sařa **oh ve ƙalıć** kar eylemesŭn (212/27)
bg
- Aruz Ƙoca** ivine ćapar geldi. (215/20)
uę
- şaru tonlu Selcen Hatun** koşkden bağar (189/21)
uę
- Ötŭlerŭfŭzde **andan yorga** yoğdur. (235/13)
ag
- Gel gidelŭm **ikisinden biri** bolayki canın vire didi. (180/19)
ag

<i>Mana layık kız niçe olur?</i>	(185/3)
yng	
<i>Ağladuğuna sebeb ne digil maña</i>	(155/12)
yng	

Cümlede birden fazla özne bulunabilir. Ünlem grupları yükleme bağılı olmadıkları için cümle içinde görev almazlar ve cümle dışı unsur sayılırlar. Bu örneklerde de gizli özne bulunmaktadır.

Örnekler:

<i>'Azrā'il'i ne çavuş gördi ne kapuçı</i>	(178/5)
ö y ö	
<i>At ayağı külüg ozan dili çevük olur.</i>	(186/5)
ö ö y	
<i>Gel bertü mere kafır</i>	(sen) (241/9)
y cdu	
<i>Ölmiş-mi-y-idüñ, yitmiş-mi-y-idüñ a Kazan!</i>	(sen) (103/8)
y y cdu	
<i>Yū Beyrek var bigüne ayıt</i>	(sen) (241/21)
cdu y y	
<i>Mere Şekli Melik dünlügi altun ban ivlerimi getürüp durursın.</i>	(sen) (110/15)
cdu y	
<i>Mere kız ne ağlarsın?</i>	(sen) (138/15)
cdu y	

2.1.3. Nesne

Nesne, cümlede yüklemdeki yargıdan, işten etkilenen unsurdur. Nesne yükleme hali eki alırsa belirtili, ek almazsa belirtisiz nesne olarak adlandırılır.

Örnekler:

<i>ağça yüzlü görklümü oğluna alı virsün</i>	(249/19)
bln y	
<i>Öldürmege men seni kıyar midüm?</i>	(197/31)
bln y	
<i>ağban ivlerimi getirüp durursın</i>	(110/15)
bln y	
<i>karıçuk anamı getirüp durursın</i>	(110/23)
bln y	
<i>menüm elümi sağaldı gör</i>	(126/18)
bln y	
<i>Bu yigiti anadan toğma soyuñ</i>	(188/25)
bln y	
<i>Çobanı bir ağaca şara şara möhkem bağladı</i>	(105/4)
bln y	
<i>Çaraçuk Çoban gice yatur-iken kara kaygulu vüka'a gördi</i>	(97/12)
bln y	
<i>Ocağımı söyindirüñ</i>	(169/1)
bln y	
<i>Bayındır Hanuñ yigitleri Dirse Hanı karşıladılar.</i>	(78/20)
bln y	
<i>Yuñlu Koca ile Yapağulu Kocayı Depegöze virüñ</i>	(209/15)
bln y	
<i>Yigirmi biş bigini şehit itdiler</i>	(234/24)
bln y	
<i>Adına Koñur Koca Şaru Çoban dirler idi.</i>	(207/15)
bsn y	
<i>bu oğlana taht alı virsün</i>	(82/16)
bsn y	
<i>Menden yigrek kâdir size oğul vire</i>	(170/19)
bsn y	

Bir at bir kılıç bir çomak getürdiler. (216/7)

bsn bsn bsn

Yatacak yir mi bulduñ ? (194/14)

bsn y

Eserde yükleme hali eki {+I} ve {+n}dir. {+n} eki sadece iyeliklerde kullanılır. Bu eki alan kelimeler de belirtili nesne olurlar.

Örnekler:

birin aþanda **ikisin** üçin **yıkdı** (98/25)

bln bln bln y

Koñur atın çekdürdi (96/6)

bln y

Kırk yigiti **kaba saruqların** yire çaldılar (135/5)

bln y

Gök bidevisin tutdurdı (96/7)

bln y

Gel gidelüm ikisinden biri bolayki **canın** vire (180/19)

bln y

Altun ban ivlerin kâfirler çapdılar (96/17)

bln

Ata turur iken **oñul elin** mi öperler? (118/15)

bln y

Bidevi atın oynadı (gelen yigit ne yigitsin?) (241/26)

bln y

Adağlusın ayruqlar alur iken (tartup alan) (241/8)

bln y

avuñ şamarın deñüben (kanın şoran) (190/17)

bln y

yilisi kara kazılık atıñ bindügünde (196/21)

bln y

İyelik eklerinde bazen yükleme hali eki kullanılmaz. Genelde şekil olarak belirtisiz yapıdadırlar. Fakat bu şekildeki nesnelere anlam olarak belirtili nesnelere dir.

Örnekler:

senüñ yirüñ tuta bilmez (172/7)

bln y

egni berk demür tonum geyer-idüm (248/4)

bln y

tacum tahtum saña virmeyeler (156/4)

bln bln y

yoldaşlarım çıkarmayınça (hisarı almayınça murada irmezem) (152/2)

bln y

ıtlu canum alur oldı (180/32)

bln y

Şahbaz atlarum götürüp durursın (110/19)

bln y

Develerüm götürüp durursın (110/21)

bln y

Nesneler; isim tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat-fiil grubu, isim-fiil grubu, tekrar grubu, birleşik isim grubu, bağlama grubu, ünvan grubu ve ayrılma grubu olabilirler.

Örnekler:

Sası dinlü kâfir başun kesdüreyim senüñ için. (158/27)

bst

Kâfir başun kesdüreyim senüñ için. (159/8)

bst

Qara ayğaruñ culavisını maña tartgıl yigit (173/7)

blt

Beyreğüñ adağlusın alır. (137/12)

blt

<i>Ağ saçallu babañı ağlatmağıl.</i>	(211/17)
st	
Kiçeninden <i>otuz üç akça</i> alur idi	(177/8)
st	
<i>Aman diyeni</i> öldirmedi	(19429)
sfg	
<i>kılıcın çeküp oh atmağın</i> öger	(216/28)
ifg	
<i>herze merze</i> söyleme mere itüm kâfir	(222/26)
tg	
<i>Arku Bili Ala Tağı</i> avlayuban aşmağum yok	(221/9)
big	
<i>karğ ince billü kız-ilen Kazanuñ halatını</i> tutmuşuz	(97/5)
bg	
<i>Yuñlu Koca ile Yapağulu Kocayı</i> Depegöze virüñ	(209/15)
bg	
Adına <i>Koñur Koca Saru Çoban</i> dirler idi.	(207/15)
üg	
Baynır Hanuñ yigitleri <i>Dirse Hanı</i> karşıladılar.	(78/20)
üg	
<i>Naşibinden artuğın</i> yiye bilmez.	(73/15)
ag	

2.1.4. Yer Tamlayıcısı

Yer tamlayıcısı, fiilin yapıldığı yer ve yönü belirten unsurdur. Yer tamlayıcısı yönelme {+A}, bulunma {+dA}, ayrılma {+dAn} çekim eklerini alan isimlerden oluşur. Yer tamlayıcısı genelde fiile yakın olmasına rağmen cümlenin

herhangi bir yerinde bulunabilir. Sıralamanın bozulmasında konuşma dili ile vurgulamak istenilen ögenin etkisi vardır.

Örnekler:

Yönelme hali eki ile yapılan yer tamlayıcıları:

Qazanı çıkarup tekürün öhine getürdiler. (240/20)

yt y

oğlanı alup babasına vardı (82/18)

yt y

Qan Turalı gerdeğine girüp muradına maqsuduna irişti. (198/19)

yt yt y

Qan Turalı gürzin göge atar (187/27)

yt y

kepeneginden kurumsı idüp yarasına başdı (99/7)

yt y

qara qavurma pişürüp qırq big qazına iletüñ (106/9)

yt y

Biglige toymadın özüme yazuh (109/16)

yt y

ilüm günüm qapmadın Qazan maña yetişsün. (249/15)

yt y

qalın Oğuz arqası, Bayındır Hanuñ güyegüsi Salur Qazan qaba dizinüñ üzerine çökdi (116/12) yt

y

Dört yanına baqdurduñ mı? (163/279)

yt y

Qarşu yatan qara qađuñı aşmağa gelmişem (188/19)

yt y

Ol iki halala yüz kırq yıl 'ömrü yirdüm. (Vurgulamak istenilen ögenin isi)(184/17)

yt y

Bulunma hali eki ile yapılan yer tamlayıcıları:

- '**Ömrinde** iki oğlu var idi. (Vurgulamak istenilen ögenin etkisi) (225/9)
 yt y
- Arkaç kırd**a yaykanur 'umman deñizinde (konuşma dilinin etkisi) (237/13)
 yt y yt
- Ağam **kazan sası dinlü Gürcistan** ağzunda oturursın (96/4)
 yt y
- Gözinden gayrı yirde** et yokdur. (212/5)
 yt y
- Destursuzça yağrya girmek **bizüm ilde** 'ayıb olur. (195/28)
 yt y
- Otuz iki kâfir biginiñ oğlınıñ başı **burc bedeninde** kesilüp asılmış idi. (185/30)
 (konuşma dilinin etkisi) yt y
- Buñlu yirde** kodım geldüm otuz tokuz yoldaşum (143/19)
 yt y y
- Hep **bir yirde** dirip dururam (128/14)
 yt y
- Ölüleriñüzde** andan yorga yokdur. (Vurgulamak istenilen ögenin etkisi)(235/13)
 yt y
- Aruk candan iki qarındaşı **Tepegöz elinde** heläk oldu. (208/31)
 yt y

Ayrılma hali eki ile yapılan yer tamlayıcıları:

- toğrı yolu görür-iken **eğri yoldan** gelmeyeyin (235/27)
 yt y
- yaluñuz oğul yollarından** dönmeyeyim (87/18)
 yt y
- Bir suçtan ötüri dergahtan** sürdüñ (224/10)
 yt y
- Bayındır Handan** adam geldi (Vurgulamak istenilen ögenin etkisi)(216/23)
 yt y

şaru tönlu Selcen Hatun <i>köşkten</i> bakar	(189/21)
yt y	
Kendüyi <i>bir yüce yirden</i> attı.	(218/20)
yt y	
<i>Bir yulandan</i> ne var ki <i>korhduñ</i>	(237/49)
yt y	
kaıkubanı <i>yirümden</i> men <i>tururam</i> . (Vurgulamak istenilen öğenin etkisi)(155/5)	
yt y	
<i>karusından</i> ağ ellerin <i>bağladılar</i> .(Vurgulamak istenilen öğenin etkisi)(162/3)	
yt y	

Yer tamlayıcıları; isim tamlaması, sıfat tamlaması, isim-fiil grubu, birleşik isim grubu, bağlama grubu, ve ünvan grubu olabilirler.

Örnekler:

Ala şayvan <i>gök yüzine</i> aşanmış idi.	(199/4)
bst	
At ile <i>Qarun iline</i> çapıkun yetdüm.	(238/2)
bst	
<i>Ağ alınlı Bayındıruñ divanına</i> varmağum yok.	(231/7)
blt	
<i>Qara yirüñ üzerine</i> ağ ban ivin dikmiş idi.	(199/1)
blt	
<i>Altun haça</i> elümi men basaram	(155/8)
st	
Şova kov <i>bir yire</i> geldi	(121/18)
st	
<i>Öldürmege men seni</i> kıyar midüm?	(197/31)
ifg	
'Azrâil geldi <i>Delü Dumruluñ canın almağa</i>	(182/13)
ifg	

<i>Tomanın Kal'asında</i> bir kuyuya bıraktılar.	(234/16)
big	
özini <i>Ṭana Şazına</i> saldı	(151/15)
big	
<i>ğaz ile kendü arasına</i> bıraktı	(228/15)
bg	
<i>Tekür ile Şöklî Melike</i> havala oldu.	(175/17)
bg	
<i>Bayındır Ḥandan</i> adam geldi	(216/23)
üg	
<i>Şöklî Melike</i> havala oldu	(175/17)
üg	

2.1.5. Zarf Tümleci

Zarf tümleci, yüklem zamanını, miktarını vasıtasını sebebinin belirten unsurdur. Cümlelerin her hangi bir yerinde bulunabilir. Belirli bir yeri yoktur.

Örnekler:

<i>Bir şuçtan ötüri</i> dergahtan <u>sürdüfi</u>	(224/10)
zt	
Men seni <i>böyle</i> <u>bilmez-idüm.</u>	(179/16)
zt y	
<i>Yata yata</i> yanumuz <u>ağrıdı.</u>	(95/18)
zt y	
<i>ṭura ṭura</i> bilimüz <u>kurıdı.</u>	(95/19)
zt y	
<i>Yaradan ḥakkı-y-içün</i> <u>ṭurı gelgil</u>	(231/24)
zt y	

Delü Dumrul <u>yüz kırk yıl da bu yoldaşı-y-ile</u> yaş yaşadı	(184/18)
zt zt y	
Deve gibi kükredi, arslan gibi aıradı	(172/18)
zt zt y	
Yılda bir kerre Bayındır Han divanına <u>varur idi.</u>	(216/21)
zt y	
Günlerde bir gün düzmürd Kal'asına <u>geldi.</u>	(199/13)
zt y	
kadım belam <u>tokınur bu gün</u> saña	(178/15)
y zt	

Zarf-fiil grupları sık kullanılan zarf tümleçleridir. Fiiller zarf-fiil ekleri olarak zarf tümleci olurlar.

Örnekler:

oğlanı iki fulusunun arasında urup çakdı, yıkdı	(86/1)
zt y y	
Oğuz bigleri at çapanda meydan <u>kalmış</u>	(100/19)
zt y	
bir uçından kırup kâfiri ol bir uçından <u>çıkdı</u>	(195/19)
zt y	
Ala gözüm açuban dünya <u>gördüm</u>	(201/24)
zt y	
inüp şu başuma düşüben ölem <u>dir- idüm.</u>	(214/32)
zt zt y	
Oğul oğul diyüben zârlık kıldı ağladı	(108/2)
zt y y	
Şaru yılan şokmadın ağça tenüm <u>kalkup şiser</u>	(87/1)
zt zt y	
ilüm günüm çapmadın Kazan maña <u>yetişsün.</u>	(249/15)
zt y	

Ağam Beyrek gideli köçerüm <u>yok</u>	(140/4)
zt	y
Bazirgānlar yatur iken <u>gāfil ile</u> biş yüz kāfir <u>koyuldular</u>	(118/10)
zt	y
Ölüm vaqtı geldiğinde aru imandan <u>ayırmasun.</u>	(251/14)
bst	y

Şart cümlesi de temel cümlelerin zarfidır.

Örnekler:

Her kim ol üç canavarı başsa yeñse öldürse kızumı aña <u>virürem</u>	(185/28)		
zt	zt	zt	y
biñ kāfir öldürsen kimse senden <u>қан da'vilemez.</u>	(158/12)		
zt	y		
Altun aqçañ harcayur olsam menüm kefenüm <u>olsun</u>	(183/21)		
zt	y		
Qalın Oğuz bigleri izine varsa sen <u>varğıl</u>	(227/11)		
zt	y		
Yigirmi biñ er yağı gördim ise <u>yıylamadum.</u>	(236/6)		
zt	y		
bilmez isem gözüme <u>ırsun</u>	(247/11)		
zt	y		
Qarşu yatan kara tağı sorar olsañ ağam Beyreğüfi <u>yaylası idi.</u>	(139/11)		
zt	y		
Şağ esen çıqup gelse qarşu yatan kara tağlar sana <u>yaylak olsun</u>	(150/15)		
zt	y		

Bir cümlede birden fazla zarf tümleci bulunabilir.

Örnekler:

Kimi oğul diyü kimi kardaş diyü ağladı	(177/15)	
zt	zt	y

Yine Bayındır Handan adam <u>geldi</u> , tiz <u>gelesin</u> diyü	(216/24)		
zt	y	zt	
Bir gice döşeginde katı katı <u>iñledi</u> .	(219/19)		
zt	zt	y	
Dimez olsañ yana göyine <u>ķargaram</u> ķazan saña	(166/24)		
zt	zt	zt	y
Uşun ķoca oğul oğul diyü ağça yüzlü anası ile <u>ağlaşdılar</u> .	(226/6)		
zt	zt	y	

Zarf tımlecı; isim tamlaması, sıfat tamlaması, zarf-fiil grubu, tekrar grubu, birleşik fiil grubu, edat grubu, bağlama grubu, bulunma grubu ve ayrılma grubu olabilirler.

Örnekler:

Mere ķocalar ikindü vakti munı maña çevüresiz.	(122/1)
bst	
Oğuz zamanında bir yigit ki ivlense oğ atar idi.	(129/10)
bst	
Dün içinde türkdi, köçdi.	(206/24)
bst	
Anuñ arduñça görelim kimler yetdi.	(175/1)
blt	
Ötüleriñe aş virdüğüñ vakt ellerinden aluram.	(235/9)
st	
Bu maħalda Oğuz erenleri bir bir yetdi.	(174/4)
st	
Oğuz bigleri at çapanda meydan ķalmış	(100/19)
zfg	
ilüm günüm çapmadın ķazan maña yetiştün .	(249/15)
zfg	
Ağam Beyrek gideli köçerüm yok	(140/4)
zfg	

Andan <i>Şirögüyen Uçından Gökçe Deñize değin</i> il çarpdı.	(225/24)
eg	
Ağ boz atlar yorılmışam <i>karış için</i>	(232/2)
eg	
kanlı kıyruk üzüp <i>çap çap</i> yudan	(102/2)
tg	
tonunça <i>ıka başu</i> yir.	(76/13)
tg	
<i>Sağ ve esen</i> görđi	(152/15)
bg	
<i>Bigler ile şohbet iderken</i> Budağ ile uz düşmedi	(200/11)
bfg	
<i>Günlerde bir gün</i> düzmürđ Kal'asma geldi.	(199/13)
blg	
<i>Yılda bir kerre</i> Bayındır Han divanına varur idi.	(216/21)
blg	
<i>Avçılardan ayru</i> dülbendi boğazına kiçdi.	(218/24)
ag	
Bu yigiti <i>anadan şoğma</i> şoyuğı	(188/25)
ag	

2.2.CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Cümleler anlamlarına göre, yapısına göre, cümledeki yüklem türüne göre, cümledeki yüklem yerine göre ve yapısına göre dört bölümde incelenmiştir.

2.2.1 Anlamına Göre Cümle Çeşitleri

2.2.1.1. Olumlu Cümle

Bu cümleler, yüklemdeki yargının gerçekleştiği, yüklemdeki işin yapıldığı veya yüklemde anlatılan olgunun bulunduğunu gösteren cümlelerdir. Bu özelliğinden dolayı sıkça kullanılırlar. Dede Korkut Kitabı'ndaki 8689 cümlenin 7380 tanesini olumlu cümleler oluşturmaktadır.

Örnekler:

<i>aydur</i>	(154/17)
Otuz tokuz yoldaşın <i>ışmarladı.</i>	(136/18)
kırk yigit <i>ağlaştılar.</i>	(189/5)
'Azrā'il <i>geldi</i> Delü Dumrul'un canını almağa	(182/12)
Bellü <i>bilgil</i>	(234/26)
Yigirmi biş bigini <i>şehit itdiler.</i>	(234/24)
baş indirüp bağır <i>başğıl</i>	(98/5)
Delü Tundar yirinden <i>turı geldi.</i>	(203/18)
Yā Beyrek <i>var</i> bigüne <i>ayıt</i>	(241/21)
'Azrā'il <i>çıka geldi</i>	(178/2)
Şaru tonlu Selcen Hatun köşkten <i>bağar</i>	(189/21)
Birer gürz urup kapuyı <i>uvatdılar.</i>	(240/10)
oğlanı alup babasına <i>vardı</i>	(82/18)
sonumı <i>añdum ağladum.</i>	(156/4)
<i>olumlu isim cümlelerine örnekler:</i>	
Gelen kâfir <i>mentümdür.</i>	(159/24)
Bu didügi 'Osman <i>neslidür.</i>	(73/6)
Devletlü oğul kıpsa <i>ocağınun közidür.</i>	(74/8)
Oğul <i>atamun yetirüdür, iki gözünüñ biridür.</i>	(74/8)
<i>Azğun dinlü yağı kâfirdür</i> oğul	(158/7)
<i>Yücelerden yücesin</i>	(204/8)

Ata adın yorıdanda devletlü oğul yig.	(74/19)
Aşlan enügi yine <i>aşlandır</i> .	(219/14)
Kaytabanuñ güdende <i>şarvanunam</i>	(232/33)
Oğul kız görmek <i>senden</i> mal rızq virmek <i>benden</i>	(185/11)
Menüm yitmiş iki puthanam var	(224/18)

Yapı bakımından olumsuz olan cümleler mi soru edatı ile olumlu bir anlam kazanırlar. Bu tür cümleler de olumlu cümlelerdir.

Örnekler:

Senüñ ivüñi üzerine şığın geyik yıkmadum mı? (yıktım)	(149/13)
Güreşte men seni başmadum mı? (bastım)	(149/18)
Senünle meydanda at çapmaduk mı? (çaptık)	(149/16)
Senüñ atufı menüm atum kiçmedi mi? (geçti)	(149/17)
Oğ atanda men senüñ oğunı yarmadum mı? (yardım)	(149/18)
Arqu Mili Ala tağı avlayuban kuşlayuban aşmaduñ mı? (aştım)	(189/17)
ğara inek buzağısı degül midür? (buzağısıdır)	(189/19)
ğaravaşlar inek sağar görmedün mi? (gördün)	(189/17)

Olumlu isim cümlelerinde {+dlr} ekinin bazen yazılmadığı görülür. Bu eserdeki konuşma dilinden kaynaklanmaktadır.

Örnekler:

Oğul kız görmek <i>senden</i> mal rızq virmek <i>benden</i>	(185/11)
Apul apul yoriyışı adam kibi	(207/3)
Alan şabağ yirümden turduğum çartaş için	(232/1)
amma 'arafatda irkek kuzı kurban içüñ	(160/5)
Menüm yitmiş iki puthanam var	(224/18)
Ata adın yorıdanda devletlü oğul yig.	(74/19)

2.2.1.2. Olumsuz Cümle

Olumsuz cümleler, yüklemdeki yargının gerçekleşmediğini, yüklemdeki işin yapılmadığını veya yüklemde anlatılan olgunun bulunmadığını gösteren cümlelerdir. Fiil cümlelerinde -ma,-me olumsuzluk eki; isim cümlelerinde değil , yok gibi kelimeler cümleyi olumsuz yapar. Dede Korkut Kitabı'nda 696 tane olumsuz cümle geçmiştir.

Örnekler:

Safia <i>virmezüz</i>	(111/15)
Nāmerde <i>muhtac itmesün</i>	(184/25)
Naşibinden artuğın <i>yiye bilmez.</i>	(73/15)
Bundan evvel kimse <i>köçmez-idi.</i>	(207/15)
senüfi yirüfi <i>tuta bilmez</i>	(172/7)
hey oğul kız dileyü varan böyle <i>varmaz</i>	(185/17)
yoldaşlarım çıkarmayınça hisarı almayınça murada <i>irmezem</i>	(152/2)
toğrı yolu görür-iken eğri yoldan <i>gelmeyeyin</i>	(235/27)
Zerre kadar <i>kesdüremedi.</i>	(199/21)
Her ne iş olsa Korkut Ataya tanışmayınça <i>işlemezler-idi.</i>	(73/10)

Olumsuz isim cümlelerine örnekler:

Oğuz erenleri тұrur iken seni ögmegüm <i>yoқ</i>	(237/11)
қалın оғuz illerine gelmegüm yoh	(228/8)
Ağam Beyrek gideli içerüm <i>yoқ.</i>	(139/15)
Ağam Beyrek gideli köçerüm <i>yoқ</i>	(140/4)
Ağam Beyrek gideli bize ozan geldügi <i>yoқ</i>	(142/9)
Kendü aşlum kendü köküm şımağum <i>yoқ.</i>	(237/16)
Oğuz erenleri тұrur-iken seni ögmegüm <i>yoқ</i>	(238/11)
Hüner didüğüm ol <i>degül</i>	(186/15)
Sevişdüğüm Bamsı Beyrek sen degülsin.	(149/6)
Altun yüzük senüfi degüldür.	(149/7)

Ne... ne... edatı da cümleye olumsuzluk anlamı katar.

Örnekler:

Azraili <i>ne</i> çavuş gördi <i>ne</i> kapuçı.	(ikisi de görmedi)	(178/5)
Salur Kazan <i>ne</i> atın öğdi <i>ne</i> kendin öğdi	(ikisini de öğmedi)	(216/29)
Begil <i>ne</i> yay kurar idi <i>ne</i> oğ atar idi.	(ikisini de yapmazdı)	(216/31)
Men senden <i>ne</i> gördüm <i>ne</i> öğrenem	(görmedim öğrenmedim)	(156/13)

Soru edatı “mi” olumlu yapıdaki cümleye olumsuz anlam katar. Bu cümleler de olumsuz cümledirler.

Örnekler:

Ata tırur iken oğul elin mi öperler?	(öpmezler)	(118/15)
Canavarlar serveri kağan aşlan kıran ala köpek enüğine kendüzin <i>taladur mı?</i> (dalatmaz)		(190/22)
Cümle kuşlar sultanı çal kara kuş kanadı ile kendüzin şakıdur mı?(şakıtmaz)		(192/24)
Alp yigitler kırış günü karımından kayurur mı? (kayırmaz)		(192/26)
karıplığa gelen <i>yatur mı olur?</i> (yatmaz)		(231/12)
kıytabanlar torumından <i>döner mi olur?</i> (dönmez)		(196/7)
öldürmege men seni <i>kıyar-midüm?</i> (kıyamazdım)		(197/31)
kulunçuğun deper mi olur?	(tepmez)	(196/9)
kuızıçağın süser mi olur	(süsmez)	(196/10)
Alp yigitler big yigitler görklüsüne kıyar mı olur?	(kıymaz)	(196/11)

İsim cümlelerini olumsuzlaştıran değil ve yok kelimelerinin çok farklı kullanıldığı iki örnek mevcuttur. Birinci örnekte yok kelimesi değil yerine, ikinci örnekte değil kelimesi ol- fiili yerine kullanılmıştır.

Örnekler:

Dün yoğ öteki gün ivün bundan kiçdi.	(103/10)
Ana haqqı Tanrı haqqı degülmise-y-idi kalkubanı yirümden tura-y-idüm, yakafı ile boğazından tuta-y-idüm	(107/9)

2.2.1.3. Soru Cümlesi

Soru cümleleri, bilgi almak için soru sıfatları, zamirleri, edatları kullanılarak oluşturulmuş cümlelerdir. Soru cümlesi bilgi almak için kurulmuş olmalıdır. Dede Korkut kitabı'nda 613 tane soru cümlesi vardır.

Örnekler:

Dili damağı kıriyup dört yanına bakdurdufi <i>mi</i> ?	(163/27)
oğul oğul diyübeni buzlayayın <i>mi</i> ?	(166/1)
Ağayılım güdende çobanum <i>mısın</i> ?	(232/20)
Mere al kıanathu 'Azrā' il sen <i>misin</i> ?	(178/34)
Yataçak yir <i>mi</i> buldufi yurt <i>mi</i> buldufi	(194/14)
Ağ ban ivüm şundan kıçmiş gördüfi <i>mi</i> ?	(103/5)
İki vardufi bir gelürsin yavrım <i>kıamı</i> ?	(86/24)
Mana layık kıız <i>niçe</i> olur?	(185/3)
ğavğa günü öñdin depen alpuñuz <i>kim</i> ?	(232/13)
Ağladuğuna sebep <i>ne</i> ?	(155/12)
kıaranu dünde bulduğum oğul <i>kıamı</i> ?	(86/25)
kıahım <i>ne</i> öğersin mere kâfir?	(98/16)
kıadın ana kıarşum alup <i>ne</i> böğürürsin?	(108/3)
Bağır kıbi üginende yogurtdan <i>ne</i> var	(141/5)
kıırk yigit bir big oğlı-y-ile bir kıızdan ötüri ölmek <i>nolur</i> ?	(189/4)
Sen <i>ne</i> eylemeklü kıadasın?	(178/33)
kıız istemeğe <i>kim</i> vara bilür?	(125/2)
bidevi atın oynadı gelen yigit <i>ne</i> yigitsin?	(241/26)

2.2.2. Yüklemin Türüne Göre Cümle çeşitleri

Yüklem türüne göre cümleler isim cümlesi ve fiil cümlesi olarak ikiye ayrılır.

2.2.2.1. Fiil Cümlesi

Fiil cümleleri, yüklemi iş, oluş, hareket bildiren cümlelerdir. Dede Korkut Kitabı'nda fiiller hareket bildirdikleri için çok sık kullanılmışlardır. 8689 cümlelerin 8011'i fiil cümlesidir. Hikâyelerdeki akıcılık ve canlandırma fiillerle sağlandığından fiil cümleleri sıkça karşımıza çıkar.

Örnekler:

<i>zârlık kıldı, ağladı</i>	(108/2)
bir kişi <i>aydur.</i>	(239/10)
Yanufa alup ava <i>çıkgıl</i> , kuş uçurup, av avlayup, oğlını oğlayup <i>öldüre görgil.</i> (84/21)	
Bif yirde ipek halıçası <i>döşenmiş-idi.</i>	(77/19)
Birer gürz urup kapuyı <i>uvatdılar.</i>	(240/10)
kırk yigit <i>ağlaştılar.</i>	(189/5)
Gök çayruñ üzerine bir kırmızı otağ <i>dikilmiş.</i>	(122/1)
Qazanı çıkarup tekürün öfine <i>getürdiler.</i>	(240/20)
qartaşum Kara Göneyi <i>gördüm</i>	(155/19)
kırk yigiti kaba şaruqların yire <i>çaldılar</i>	(135/5)
oğlanı alup babasına <i>vardı.</i>	(82/18)
Qazan maña <i>yetişün.</i>	(249/15)
Yoldaşları ile puta atup <i>otırır idi.</i>	(125/12)
Seksen yirde badyalar <i>kurulmuş idi</i>	(95/11)

Yüklemdeki fiiller birleşik fiil grubu olabilirler.

Örnekler:

Azrâil'e çalmağa <i>hamle kıldı</i>	(179/5)
menüm birliğime <i>şükür kılmaz</i>	(177/30)
Azrâil'e <i>emr eyledi</i>	(180/29)
Yoldaşlarına <i>hikâyet eyledi</i>	(203/13)
Aruz gâyet <i>şahit oldı</i>	(245/16)
'Azrâil <i>çıka geldi.</i>	(178/5)

Delü Tundar yirinden <i>tırı geldi</i> .	(203/18)
Şahbaz atlarum <i>getürüp durursın</i> .	(110/19)
bu oğlana <i>taht alı virsün</i> .	(82/16)
menüm elümi <i>şağaldı gör</i> .	(126/18)

2.2.2.2. İsim Cümlesi

İsim cümleleri, yüklemi ek fiille çekimlenmiş isim veya isim grubu olan cümlelerdir. İsim cümleleri oldukça hareketli bir anlatıma sahip olan Dede Korkut Kitabı'nda 678 kere kullanılmışlardır.

Örnekler:

Ağ boz ata binen ol yigit <i>ne yigitdür?</i>	(241/13)
Yataçak yirüm gine bu <i>harab olası-y-idi</i>	(77/2)
Alan şabağ yirümden turduğum <i>kartaş için</i>	(232/1)
bidevi atın oynadı gelen yigit <i>ne yigitsin?</i>	(241/26)
Gözinden gayrı yirde et <i>yoğdur</i> .	(212/5)
Menüm yitmiş iki puthanam <i>var</i>	(224/18)
Oğul <i>atanuñ yetürüdür, iki gözünüñ biridür</i> .	(74/8)
Hanum <i>ürkdüğümüz vaqtın düşen menüm oğlançuğumdur</i> belki	(207/4)
Ilduz gibi parlayup gelen <i>kāfirüñ cıdasıdur</i> .	(158/5)
Kendü aşlum kendü köküm şımağum <i>yok</i> .	(237/16)
Oğuz erenleri turur-iken seni ögmegüm <i>yok</i>	(238/11)
Hüner didüğüm ol <i>degül</i>	(186/15)

İsim cümlelerinde yüklem isim tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat-fiil grubu, birleşik isim grubu, bağlama grubu ve ayrılma grubu olabilir.

Örnekler:

Bu didügi ' <i>Osman neslidür.</i>	(73/6)
bst	
Oğul <i>atanuñ yetirüdür, iki gözünüñ biridür.</i>	(74/8)
blt	blt
<i>bişikte koyup gitedüğüñ kardaşuñam</i>	(232/35)
st	
Yataçak yirüm gine bu <i>harab olası-y-idi</i>	(77/2)
sfg	
kıriş günü öndin depen alpumuz <i>Salur Kazan</i>	(232/28)
big	
Biri Kan Turalı, biri <i>éara Çekür ve oğı éırk éınuk</i> ve boz aygırlı Beyrek (188/30)	
bg	
qaba 'alem götüren hanumuz <i>Bayındır Han</i>	(214/6)
üg	
<i>Yücelerden yücesin</i>	(204/8)
ag	

2.2.3.Yüklemin Yerine Göre Cümle Çeşitleri

2.2.3.1. Kuralı Cümle

Türk mantığının gereği olarak asıl unsur her zaman sonda bulunur. Bir cümlede de cümlenin temel unsuru olan yüklem sonda yer almalıdır. Dede Korkut Kitabı'nda da konuşma dilinin çoğu kuralsızlıklarına rağmen kurallı cümleler geniş yer tutar. Eserde 8014 cümle kurallı yapıdadır.

Örnekler:

Yigirmi dört boyun ohşayan Delü Tundar *yetdi* (175/6)

y

- Beyrek diri olsa on altı yıldan berü *gelir idi*. (131/23)
y
- On biş biñ kâfir *karıldı* (176/4)
y
- Safia oñ ve kılıç *kâr eylesün* (212/27)
y
- Ya cisim ile ceddüfi *yok*. (204/24)
y
- Kıryan Selçük oğlı Delü Tundar yirinden *turı geldi*. (203/18)
y
- elin eline *çaldı* kaç kaç *güldi* (211/32)
y y
- Bağ bağ* şimdiye değın Kızanun ivin bile *yağma ider-idük*. (243/25)
y
- Bunuñ kibinüñi bebekleri *yetmesün* (77/5)
y
- altun aqça güçine şalubanı seni *kurtaray-idüm* (182/9)
y
- Biglige toymadın özümne *yazuh* (109/16)
y
- Gözinden gayrı yirde et *yoğdur*. (212/5)
y
- savaşuban hüner göstermek *senden* (194/17)
y
- bir er *var-idi* (225/8)
y
- Kendü aşlum kendü köküm şımağum *yoğ*. (237/16)
y
- Oğuz erenleri turur-iken seni ögmegüm *yoğ* (238/11)
y

2.2.3.2. Kuralsız (Devrik) Cümle

Kuralsız cümleler, yüklemi sonda bulunmayan cümlelerdir. Yüklem, cümle içinde her hangi bir yerde bulunabilir. Dede Korkut Kitabı'nda özellikle nazımla söylenmiş bölümlerde ve hitap unsurlarının olduğu yerlerde görülür. Eserde konuşma dili hâkim olsa da kuralsızlık cümlelere çok fazla yansımamıştır. Buna rağmen devrik cümleler az da sayılmamalıdır. Dede Korkut kitabı'nda 675 adet devrik cümle kullanılmıştır.

Örnekler.

<i>Yıksun</i> Oğuz illeri	(185/16)
y	
<i>Buldum</i> oğul hünerefi var-ise	(186/9)
y	
<i>Qomağım yok</i> kırk nâmerde.	(93/18)
y	
Tafrınuñ birliğine <i>yokdur</i> guman	(179/17)
y	
Yine Bayındır handan adam <i>geldi</i> tiz gelesin diyü.	(216/23)
y	
<i>Nedir</i> halufi	(217/28)
y	
Elüfe girmiş iken mere kâfir <i>öldür</i> meni <i>yitür</i> meni	(238/11)
y	
Devletsüz şerrinden Allah <i>saklasun</i> hanum sizi.	(74/10)
y	
Günahufuzı Muhammed Muştafaya <i>bağışlasun</i> hanum hey!	(251/18)
y	
Berü <i>gelün</i> kırk yoldaşum	(161/9)
y	
<i>Çalma</i> ozan <i>ayıtma</i> ozan	(139/9)
y	
y	

Ƙara başum <i>Ƙurban olsun</i> babam sana	(155/2)
y	
Oğul dağı <i>neylesün</i> baba ölüp mal Ƙalmasa	(74/9)
y	

2.2.4.Yapısına Göre Cümle Çeşitleri

Yapısına göre cümle çeşitlerini dört bölümde inceleyebiliriz. Bu sınıflandırmada esas olan bir yüklemın diğer yüklemle olan ilişkisi olacaktır. Dede Korkut Kitabı konuşma dilinin etkisinden dolayı basit yapıda cümlelerin yanında karmaşık cümle yapılarına da sahiptir. Yapısına göre cümle çeşitlerini basit, birleşik, bağlı ve sıralı cümleler olarak inceleyeceğiz.

2.2.4.1. Basit Cümle

Basit cümle, yüklemın bulunduğu bir tek kesin yargısı olan cümlelerdir. Dede Korkut Kitabı'nda en sık rastlanan cümle çeşididir. 8689 cümlemin 4296'sı basit yapıdaki cümlelerdir.

Örnekler:

Yiğit aydur.	(119/14)
y	
Bir yiğit var imiş.	(178)
y	
Ƙız Beyregi 'aşıklamış idi .	(135/16)
y	
Evnük Ƙalasınuñ kâfirleri bunları <i>casusladı.</i>	(118/9)

y

Salur Kazan qaba dizintüñ üzerine <i>çökti</i> .	(116/12)
y	
Qoca big oğullarına qarşı <i>geldi</i> .	(233/23)
y	
Ağzuñ için <i>öleyim</i> oğul.	(227/3)
y	
Tavla tavla şahbaz atlaruñ kâfir <i>binmiş</i>	(103/14)
y	
Yigirmi biş bigini <i>şehit</i> itdiler.	(234/24)
y	
Menüm yitmiş iki puthanam <i>var</i>	(224/18)
y	
Altun yüzük sentüñ <i>degüldür</i> .	(149/7)
y	
Qazanuñ bu işlerden haberi <i>yoq</i>	(97/2)
y	
Aşlan enügi yine <i>aşlandı</i> .	(219/14)
y	
<i>Azğun</i> dinlü yağı <i>kâfirdür</i> oğul	(158/7)
y	

Eski Anadolu Türkçesi'ndeki zengin zarf-fiil, sıfat-fiil ve isim-fiil ekleri birleşik cümle kurmayı engellemiştir. Bu ekleri alan fiiller fiil özelliklerinden dolayı cümleye hareket anlamı katarlar amacümlede yargı bildirmezler. Bu yüzden bu tür cümleler basit yapıdadır. Ayrıca cümle öğeleri ne kadar uzun olursa olsun eğer bir yükleme sahipse basit cümle sayılmaktadır.

Örnekler:

Tafınuñ buyruğı-y-ile peygamberüñ qavli-y-ile aydan aru günden görklü kız
kardaşuñ Banu Çiçeği Bamsı Beyreğe dilemeye *gelmişem*. (126/1)

y

Bir gün Ulaş oğlu, tülü kışufi yavrısı, beze miskin umudı, Amıt Şuyunun aşlanı, Qaraçuğm Qaplanı, Qoñur atın iyesi, Han Uruzufi ağası, Bayındır Hanufi güyegüsi, qalın Oğuzufi devleti, qalmış yigit arhası Saur Qazan yirinden *turmuş idi*. (95/7)

y

Qalkubanı yirüñden turduğufıda ala gözli big yigitleri yanufıa *salmadıñ*(203/2)

y

ağum ala baqduğumda qartaşum Qara Göneyi *gördüm*. (155/19)

y

Men bu yirden gideli *delü olmuş* (148/4)

y

Yoldaşları ile puta atup *otırır idi*. (125/12)

y

Yağrında qalkın oynar yayasınufı başın *kesem* (187/12)

y

Şölenüñde kırdüğün qoyunufı o zalım *kırdırdu ola* qardaş (210/21)

y

Pay Piçen Big ol safıa vireçeğı kıızı Beyreğe *viridi*. (130/2)

y

Muñnetlik ile er öldürmek niçe olur men sana *göstereyin* (250/28)

y

2.2.4.2. Birleşik Cümle

Türkçe yapısından dolayı birleşik cümleden kaçan bir dildir. Fakat eskiden getirdiğı iki ve yabancı dilden aldığı bir çeşit birleşik cümle yapısına sahiptir. Bunlar şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle ve ki'li birleşik cümle olarak adlandırılır.

2.2.4.2.1. Şarh Birleşik Cümle

Şartlı birleşik cümle, {-sA} şart eki ile bir cümlenin başka bir cümleyi yardımcı unsur olarak tamamladığı cümle çeşididir. Genelde şart görevinde kullanılsa da zaman, sebep gibi anlamlar da katar. Şartlı birleşik cümleler Eski Türkçe devrinden beri dilimizde bulunmaktadır. Türkçenin asıl birleşik cümlesidir. Dede Korkut Kitabı'nda 276(571) şartlı birleşik cümle kullanılmıştır.

Örnekler:

<i>Yad kâfir gelse</i> başın Oğuza armağan gönderür-idi.(zaman)	(216/20)
<i>Menüm canım alır olsan</i> sen alğil.(sebep)	(180/11)
<i>Yigirmi biñ er yağı gördim ise</i> yıylamadum (zaman)	(236/6)
<i>Bilmez isem</i> gözüme fırsun (şart)	(247/11)
<i>Buldum oğul hünerüñ var ise.</i> (şart)	(106/186)
<i>Karıçuk anam karşı gelse, meni saña sorsa</i> baba toğrı haber virgil.(zaman)	(169/16)
<i>Qazan bigi sorar olsan</i> sağdır Bamsı (benzerlik)	(134/6)
<i>Gözüñ kimi tutar-ise könlüñ kimi sever-ise</i> ona varğil. (istek)	(183/4)
<i>Oğul gelse</i> senden mi sorar-idim? (sebep)	(167/1)
<i>Şağ esen çıkup gelse</i> karşı yatan kara tağlar sana yaylağ olsun (şart)	(150/15)

Şart eki taşıyan unsur ana cümlenin zarfıdır. Yardımcı cümle temel cümleden önce gelir.

Örnekler:

<i>Big erenler esen olsa</i> oğlı toğar.	(170/18)
zt ð y	
<i>Oğı ne yirde düşse</i> anda gerdek diker-idi.	(129/11)
zt yt bsn y	

<i>Senüñ atun menüm atumu kiçer ise onufi atını dahı kiçersin.</i>	(123/2)
zt bln y	
<i>Her kim ol üç canavarı başsa yeñse öldürse kızumı aña virtürem.</i>	(185/28)
zt bln yt y	
<i>Biñ kâfir öldürsen kimse senden kan da'vilemez.</i>	(158/12)
zt ö yt bst y	
<i>Qalın Oğuz bigleri izine varsa sen varğıl</i>	(227/11)
zt ö y	
<i>Şağ esen çıkup gelse karşı yatan kara tağlar sana yaylak olsun</i>	(150/15)
zt ö yt y	
<i>Bilmez isem gözüme tursun</i>	(247/11)
zt yt y	
<i>Yad kâfir gelse başın Oğuzı armağan gönderür-idi.</i>	(216/20)
zt Bln yt zt y	
<i>Qazan bigi sorar olsan sağdır Bamsı</i>	(134/6)
zt y cdu	

Konuşma dilinin etkisinden bu sıralama bazen değişebilir.

Örnek:

Kılıcuma toğranayın ohıma sançılayın yil kibi kertileyin toprak kibi savrılayın

y y y y

sağlığ-ile varaçaq olur isem Oğuzı gelüp seni halallığa almaz isem

zt zt (135/19)

2.2.4.2.2. İç İçe Birleşik Cümle

İç içe birleşik cümleler, bir cümlenin ana cümlenin bir unsuru olarak bulunduğu yapılarıdır. Genelde di- fiili ile yapılmışlardır. Dede Korkut Kitabı'nda

hikâye anlatım bulunduğu için iç içe birleşik cümle sıkça kullanılmıştır. Eserde 844(2649) tane iç içe birleşik cümle bulunmaktadır. İç içe birleşik cümlelerde yardımcı cümle genellikle nesne görevinde kullanılır.

Örnekler:

Bak bak mere delü kavat menüm birligüm bilmez birligüme şükür kalmaz menüm ulu dergahında geze menlik eyleye didi. (177/29)

bsn y

Bize ne öğüt virürsin didiler. (228/12)

bsn y

Ayağına at tusağı uruñ didi. (228/12)

bsn y

Menüm kazum Pay Püre Bigüñ oğluna bişik kertme yavuklu olsun didi. (117/9)

bsn y

Bu ad bu yigite kutlu olsun didiler. (121/14)

bsn y

Kâfiri alam didi. (172/20)

bsn y

Maña leşker vir meni babam tutsak oldugı kal'aya gönder didi. (201/6)

bsn y

Sen sağ ol Beyrek öldi didiler. (249/28)

bsn y

Kızı getirüñ virüñ, bu yigiti gözüm gördi köñlüm sevdi, gerek tursun gerek gitsün

bsn

didi (191/5)

y

Dede Korkut Kitabı'nda günümüz de sıfat-fiille ifade edilen çekimli cümleler kullanılır. Bunları da iç içe birleşik cümle saymak mümkündür.

Örnekler:

Oğuz zamanında Kanlı Koca dirler-idi bir gürbüz er vardı-idi. (184/31)

- Kısırça yinge dirler bir hatun var-idi.* (122/9)
- Meger kanum Oğuzda *Duha Koca oğlu Delü Dumrul dirler-idi* bir er var-idi. (177/6)
- Oğuz zamanında *Uşun Koca dirler* bir kişi var-idi. (225/8)
- Ters Uzamış dirler-idi* Oğuzda bir yigit var-idi. (225/13)

İç içe birleşik cümlede asıl unsur sonda bulunur. Yardımcı unsur asıl unsurun önünde yer alır.

Örnekler:

- Hasretüm vardır buluşayım didi.* (182/18)
- bsn y
- Mere bazırganlar çok mu istedüm didi.* (119/14)
- bsn y
- Pay Pürenün oğlu vardır adına Bamsı dirler didiler.* (119/18)
- bsn y
- Babam anda tutsak-imüş didüm.* (202/8)
- bln y

Nazım bölümlerinde soylamalarda sıkça kullanılan “ Görelüm hanum ne soylamış” ifadesi de iç içe birleşik cümledir. Ama asıl unsur yardımcı unsurdan önce gelerek bir istisna oluşturmuştur. Yine bu örneğe benzeyen “ görelüm” ile başlayan cümleler de iç içe birleşik cümledir.

Örnekler.

- Görelüm hanum niçe öğmiş.* (136/7)
- y cdu bsn
- Görelüm hanum ne haberleşdi* (133/12)
- y cdu bsn
- Görelüm hanum ne soylamış* (158/14)
- y cdu bsn

2.2.4.2.3 Ki'li Birleşik Cümle

Eserde 103(212) cümle ki'li birleşik cümledir. “ki” ve “kim” edatları ile oluşturulur. “ki” edatı ile 27 “kim” edatı ile 76 birleşik cümle kurulmuştur. “ki” ve “kim” edatından sonra gelen kısım asıl cümle zarfıdır. “ki” edatında yardımcı cümle ana cümle için açıklayıcıdır. Şekil olarak yardımcı cümleyi ana cümle ardına koyar. Anlam olarak da yardımcı unsuru asıl unsurdan sonraya bırakır. “kim” edatı da yardımcı cümleyi asıl cümle için açıklayıcı yapar ama yardımcı cümleyi her zaman arkaya bırakmaz; Türkçenin yapısına uydurur.

Örnekler:

Kim edatına örnekler:

Depegözüfi gözüne eyle başdı *kim* Depegözüfi gözi *helak oldı* (212/9)

zt ö y

'Azr'ā'il didügüñüz ne kişidür *kim* adamuñ canun alır? (177/21)

ö y zt

Bu otuz iki baş *kim* burcda asılmış-idi. (185/33)

y zt

Bayındır Handan buyruk şöyledür *kim* oğlı kıızı olmayanı Tañrı te'āla kargayupdur

biz dañı kargaruz. y zt (79/3)

kız bildi *kim* Beyrekdür (149/22)

ö y zt

Bin dahi Buğra diledi *kim* maya görmemiş ola (127/16)

bsn y zt

Bin aygır dileyüpdür *kim* kısırağa aşmamış ola (127/15)

bsn y zt

Gördi *kim* öksüz oğlan bir Kızanı çekişür. (226/11)

y zt

Kılıcuñ balçağına yapışdı *kim* bunu çırpa (231/26)

yt y zt

- kız bildi kim kayın anası kayın atasıdır. (195/10)
 ö y zt
- Ki edatına örnekler:*
- Oğuz zamanında bir yigit ki ivlense (oh atar-idi.) (129/10)
 zt y zt
- Deli Karçar eyle mal istedi ki hiç bitmesün. (127/14)
 ö bsn y zt
- Diledi ki oğlanı helāk kıla-y-idi (82/3)
 y zt
- Haberi yok ki alaçağı ala gözlü kuzuñ otağı olsa gerek (122/3)
 ö y zt
- Banı çiçek otağı imiş ki Beyreğün bişik kertme nişanlısı adahlusı idi (122/5)
 y zt
- Delü big diledi ki dedeyi depere çala (126/12)
 ö y zt
- Sazan Big gördi ki kâfir katı yaklandı (160/23)
 ö y zt
- Ol yire geldi ki yağı başlmiş idi (167/12)
 yt y zt
- Menden güçlü er var mıdur ki çıka menüm ile savaşa (177/10)
 ö y zt
- bir canda ne var ki saña kıyamamışlar (183/28)
 yt ö y zt
- Gördiler ki namus için beklemez. (187/22)
 y zt
- Gördiler ki bir hatun kişi gelür. (209/26)
 y zt

2.2.4.3. Sıralı Cümle

Bu cümleler, anlam olarak birbiri ardına gelen bağımsız cümlelerdir. Dede Korkut Kitabı'nda anlatıma hareket ve hız kazandırmak için olaylar anlatılırken birbiriyle bağlantılı cümleler arka arkaya sıralanır. Eserde 354(903) sıralı cümle kullanılmıştır. Bu cümlelerde bir öge ortaktır. Genelde bir özne birkaç fiile bağlanır.

Örnekler:

Dedem korkut geldi sazlık çaldı. (216)

ö y y

Dedem Kokut gelüben boy boyladı şoy soyladı. (184/20)

ö zt y y

Oğul ocağum issüz koma kerem eyle varma (211/21)

cdu bln zt y y y

Begil at cılavısın yeñimedi bile uçdı. (218/21)

ö bln y zt y

Çan Turalı gözün açdı kapakların kaldırdı. (194/18)

ö bln y bln y

Selcen Hatun at oynatdı Çan Turalınuñ öñine kiçdi (194/23)

ö y yt y

Çazan köñür atın çekdürdi butun bindi. (157/16)

ö bln y zt y

Yalançı oğlı Yaltaçuk bunı işitdi Beyregüñi korkusından kaçdı özini Tana Sazına

ö bln y zt y bln yt

saldı (151/14)

y

Begil geldi pişkeşin çekdi Bayındır Hanuñ elin öpdı. (216/24)

ö y bln y bln y

Yidi biñ kaftanınıñ ardı yırtublu yarımından kara saçlu , sası dinlü , din düşmeni,

alaca atlu kâfir bindi, yıl gadı, dün puçığında Çazan Bigüñ ordısına geldi. (96/16)

ö y y zt yt y

Menüm dahı oğlum olsa Han Bayındırın karşusun alsa tursa kullık eylese, men dahı

ö y y y y ö

baksam sevinsem kıvansam güvenssem. (116/20)

y y y y

Begil geldi, pişkeşin çekdi, Bayındır Hanuñ elin öpdı. (216/23)

ö y y y

2.2.4.4. Bağlı Cümle

Bu cümleler, “amma”, “ve” “ya... ya”, “hem...hem...”, “kim..kim..” gibi bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış olan cümlelerdir. Dede Korkut Kitabında en az kullanılan cümle çeşididir. Eserde 27(58) tane bağlı cümle kullanılmıştır.

Örnekler:

Oğul babañ sağdur amma söylemeye korhar-idüm. (239/)

y y

Kim atın öger kim kılıcın çeküp oh atmağın öger. (216/29)

y y

Begil üzerinde değül amma bir kuş defilü oğlandır. (221/31)

y y

Senüfi dostına dost(uz) ve düşmenüñe düşmenüz (246/11)

y y

On biş biñ kâfir kimi kırıldı kimi tutıldı. (176/4)

y y

Kim atın biner kim cevşen geyer. (168/5)

y y

Ya gelem ya gelmeyem (187/15)

y y

<u>men senden <i>ne</i> gördüm <i>ne</i> öğrenem</u>	(156711)
y y	
Birkaç çobanlar yolın kıyısını <u>almışlar ağlarlar <i>hem</i> turmayup taş yığarlar.</u> (137/18)	
y y y	
<u>Ya varam ya varmayam</u>	(187/16)
y y	
Ne çoğ <u>olsun <i>amma</i> bizüm bir bigimüz oğlı vardur.</u>	(149/11)
y y	
<u><i>hem</i> sentün ile oh <u>atalum <i>hem</i> sentüfi ile güreşelüm.</u></u>	(123/3)
y y	
Ataya, anaya, kavma kardaşa <u>hasretem <i>ve hem</i> bir kara gözlü yavuklum var.</u>	
(135/13)	y y

Eserde bulunan cümle çeşitleri bunlardır. Fakat şunu hatırlatmak gerekir ki eserdeki konuşma dili etkisiyle farklı yapıdaki cümleler arka arkaya kullanılmıştır. Böylece bazı karmaşık cümleler ortaya çıkmıştır. Bu yüzden bir cümle bir çok farklı yapıda cümle içerebilir.

Örnekler:

Bundan yigregi yoğdur ki gözüm görür iken oğul gel seni ivereyim didi.(184/1)

Asıl cümle: iç içe birleşik cümle, yardımcı cümle: ki'li birleşik cümle

Aruk olsa kulağın deler-idi avda bellü olsun diyü amma semüz olsa boğazlar-idi.

(217/1)

Asıl cümle: bağlı cümle, yardımcı cümle : şartlı birleşik cümle

Eğer bu didüğüm nesnelere getirür iseñüz hoş virdüm amma getürmeyecek olur iseñi bu katla öldürmedim ol vaqtın öldürürin didi. (127/4)

Asıl cümle: iç içe birleşik cümle, 1.yardımcı cümle:şartlı birleşik cümle, 2.yardımcı cümle şartlı birleşik cümle.

2. yardımcı cümlelerin asıl cümlesi: sıralı cümle

Birkaç obanlar yolun kıyısın almışlar ağlarlar *hem* turmayup aş yığarlar.(137/18)

Asıl cümle: bağlı cümle, yardımcı cümle: sıralı cümle

3.İSTATİSTİKİ BİLGİLER

3.1.KELİME GRUPLARI

Dede Korkut Kitabı'nda 8409 adet kelime grubu kullanılmıştır. Kullanış sıklığına göre kelime grupları şunlardır:

Sıfat Tamlaması:	3567
Belirtili İsim Tamlaması:	961
Belirtisiz İsim Tamlaması:	797
Birleşik İsim Grubu:	587
Zarf-fiil Grubu:	551
{-Up} eki ile kurulan zarf-fiil grubu:	206
{-UbAn} eki ile kurulan zarf-fiil grubu:	78
{-AndA} eki ile kurulan zarf-fiil grubu:	49
{-ken} eki ile kurulan zarf-fiil grubu:	39
{-InçA} eki ile kurulan zarf-fiil grubu:	38
{-U eki} ile kurulan zarf-fiil grubu:	37
{-mAdIn} eki ile kurulan zarf-fiil grubu:	34
{-dlkdA} eki ile kurulan zarf-fiil grubu:	34
{-geç} eki ile kurulan zarf-fiil grubu:	29
{-A} eki ile kurulan zarf-fiil grubu:	18
{-IçAk} eki ile kurulan zarf-fiil grubu:	16
{-Alı} eki ile kurulan zarf-fiil grubu:	10
{-I} eki ile kurulan zarf-fiil grubu:	4
{-ArAk} eki ile kurulan zarf-fiil grubu:	1

Sıfat-fiil Grubu:	492
{-An} eki ile kurulan sıfat-fiil grubu:	299
{-dIk} eki ile kurulan sıfat-fiil grubu:	145
{-mİş} eki ile kurulan sıfat-fiil grubu:	22
{-Ar} eki ile kurulan sıfat-fiil grubu:	15
{-mAz} eki ile kurulan sıfat-fiil grubu:	6
{-AsI} eki ile kurulan sıfat-fiil grubu:	3
{-AçAk} eki ile kurulan sıfat-fiil grubu:	2

Birleşik fiil grubu:	467
Kuralsız Birleşik Fiiller:	335
Kurallı Birleşik Fiiller:	132

Ünvan Grubu:	238
Ünlem Grubu:	169
Tekrar Grubu:	160
Edat Grubu:	149
İsnat Grubu:	122
Bağlama Grubu:	74
İsim-fiil grubu:	57
{-mAk} eki ile kurulan isim-fiil grubu:	56
{-Iş} eki ile kurulan isim-fiil grubu:	1

Sayı Grubu:	46
Ayrılma Grubu:	24
Bulunma Grubu:	3
Yönelme Grubu:	2

3.2.CÜMLELER

Dede Korkut Kitabı'nda 8689 cümle bulunmaktadır. Özelliklerine göre bu cümleler şu şekildedir:

Yapısına göre cümle çeşitleri

Basit Cümleler:	4296
İç içe Birleşik Cümleler:	844(2649)
Sıralı Cümleler:	354(903)
Şartlı Birleşik Cümleler:	276(571)
Ki'li Birleşik Cümleler:	103(212)
Bağlı Cümleler:	27(58)

Anlamına Göre Cümle Çeşitleri:

Olumlu Cümleler:	7380
Olumsuz Cümleler:	696
Soru Cümleleri:	613

Yüklemin Yerine Göre Cümle Çeşitleri:

Kurallı Cümleler:	8014
Devrik Cümleler:	675

Yüklemin Türüne Göre Cümle Çeşitleri:

Fiil Cümleleri:	8011
İsim Cümleleri:	678

SONUÇ

Dede Korkut Kitabı, söz varlığı ile çok sade bir Türkçeye sahiptir. Eski Anadolu Türkçesi eseri olmasına rağmen aynı devirdeki eserlerden çok daha sadedir. Bu sadelik eserin daha önceki dönemlerde yazılan bir kitaptan geçirildiğine işaret edebilir. Yine Dede Korkut Kitabı, çok akıcı hareketli bir dile sahiptir. Daha çok dinleyeni etkilemek ve ilgi çekmek için kullanılan bu üslup eserin sözle aktarılan hikâyelerden oluşmasından kaynaklanır. Kitabın genelinde aliterasyonlar, söz oyunları ve kafiyeler bulunmaktadır. Gerek nazım gerekse nesir bölümleri olsun, akıcı ve kulağa hoş gelen bir anlatıma sahiptir. Bu da hikâyelerin ortaya çıkışının şiir şeklinde olmasına işaret etmektedir.

Bütün bu bilgiler Dede Korkut Kitabı'nın temel olarak IX. yy'da şiir şeklinde oratya çıkmış olduğu fikrini ispatlamaktadır. Şunu da unutmamak gerekir ki IX.yy ile XV.yy arasında bu eser muhakkak birkaç defa yazıya geçirilmiştir. Bizim de tezimizi hazırlarken yararlandığımız Dresden nüshası, sadeliği itibarı ile daha önce yazılmış ama gün ışığına çıkamamış olan bu yazmalardan birinin kopyası olmalıdır.

Eserdeki kulağa hitap eden hikâye anlatımı kelime gruplarına da yansımıştır. Bu yüzden eserde en çok kullanılan kelime grubu sıfat tamlaması olmuştur. Kitaptaki havanın şiir esintileri taşıması, eserde dinleyicilere hitap etme kaygısı bulunduğunu gösterir. Bu yüzden, hikâyelerde geçen çoğu nesne ayrıntılarıyla tasvir edilmiştir. Kişilerin, nesnelerin, mekânların tasvirleri bolca yapıldığından sıfat tamlamaları sıkça kullanılmıştır. Sıfat tamlamalarında tamamen Türkçe kurallar işlemiştir. Yabancı dilden geçen sıfat tamlaması şekli yoktur. Bir de günümüzde kullanılan “iyi bir adam”, “güzel bir yer”, “kalın bir ağaç” gibi iki sıfatı bulunan tamlamalarda belirtme sıfatı her zaman niteleme sıfatının önünde yer almıştır. “bir yahşi hub yigit (177/14)”, “Bu konduğu yir (193/16)”, “Bir büyük ağaç (138/8)” örneklerinde olduğu gibi. Fiillerin de sıfat-fiil ekleri alıp sıfat olarak kullanılması kitabın hareketli anlatımına büyük katkıda bulunmuştur.

Dede Korkut Kitabı'nın asıl gücünü aldığı has Türkçe, isim tamlamalarında da kendini göstermiştir. Bu tamlamalarda da her zaman Türkçe kurallar işlemiştir. Sadece bir yerde Farsça kuralla yapılmış bir tamlama bulunmaktadır: “ Dîn-i Muhammed (221/20)” . Bu örnek haricindeki bütün isim tamlamaları Türkçe kurallarla yapılmıştır. Eserde kullanılan konuşma dili yüzünden Türkçenin önemli özelliklerinden olan asıl unsurun sona gelmesi kuralı zaman zaman bozulmuştur. Yine örneklerde belirttiğimiz üzere bazen isim tamlamalarında (özellikle unsurları kelime grubu olanlarda) çeşitli ek hataları bulunmaktadır. Kullanılması gereken eklerin kullanılmadığı çeşitli örnekler bulunmaktadır.

Eserdeki anlatımın yol açtığı bir diğer özellik de hareketin basit bir şekilde sağlanması için kullanılan sıfat-fiil ve zarf-fiil ve isim-fiil gruplarıdır. Toplam 23 ekten oluşan bu fiilimsiler sistemi eserde en sık kullanılan grupları meydana getirmiştir. Türkçenin diğer dillerde fazla bulunmayan fiillere isim görevi yükleme özelliği, Dede Korkut Kitabı'nda da sıkça karşımıza çıkar. Böylece karışık cümlelere kaçmadan anlatımda hareketlilik sağlanmıştır. Bu kullanım hem üsluba akıcılık kazandırmış, hem de sık sık birleşik cümle tekrarı kullanılarak okuyucu sıkmanın önüne geçmiştir.

Sıfat-fiil gruplarının sıfat haricinde isim olarak da kullanıldığı olmuştur. Sıfat-fiil eklerinden {-An} ve {-dlk} eki en işlek ekler olarak göze çarpar. Eserde en az kullanılan sıfat-fiil eki ise {-AçAk}tır. Burada Türkçenin birleşik cümleden kaçma özelliği bazen ihmal edilmiştir. Özellikle bir kişinin adı verilirken günümüzde {-An} eki ile ifade ettiğimiz yapılar iki ayrı cümle olarak karşımıza çıkar: “Delü Dumrul derler idi bir er var idi.(177/6)” Bu yapı günümüzde “Delü Dumrul denilen bir er vardı.” Şeklinde kullanılmaktadır.

Zarf-fiiller, sıfat-fiillerden daha çok kullanılmıştır. En sık kullanılan zarf-fiil ekleri {-Up} ve {-UbAn}dır. Zarf-fiillerin kullanılış amacı da diğer fiilimsilerle aynıdır. Eserde sıkça birleşik cümle tekrarı yaparak okuyucuyu sıkmanın önüne geçer. Bu özellik zaten Türkçenin en önemli üstünlüklerindedir. Dede Korkut

Kitabı da sahip olduğu halis Türkçeyle bu duyguyu bütün okuyuculara tattırabilen bir eserdir.

İsim-fiiller de eser de kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan mastar eki {-mAk}tır. Fakat eserde bir tane {-Iş} ile kurulmuş isim fiil grubu da vardır.

Bütün fiilimsi gruplarındaki genel kuralsızlıklar, gerekli ekin kullanılmayışı ve asıl unsur-yardımcı unsur düzensizliğidir. Eserde konuşma dilinin hâkim olması bu tür kuralsızlıklara yol açmıştır.

Birleşik isim grubu ve unvan grubu da eserde sıkça kullanılmıştır. Çünkü Dede Korkut Kitabı, Oğuz Boylarının hayatlarını gerçekçi olarak anlatmaktadır. Bunun içinde kişiler bolca kullanılır. Bu gruplardan Türklerdeki boy yapılanması ve ünvanların özellikleri çok rahat anlaşılacaktır. Unvan gruplarında hem Oğuzun hem de diğer milletlerin ünvanları geçmektedir.

Birleşik isim grupları genelde sıfat tamlaması usûlünce yapılır. Gruplardaki özellik o adı kullanan kişinin özelliğidir: Alp Rüstem (208/13), Deltü Evren (201/16), Şir Şemseddin (96/9), Ters Uzamış(225/14) gibi. Yer adları da sahip olduğu özelliklere göre verilmiştir: Kâra Defîz (199/14), Uzun Bıfîar (207/169), Gökçe Defîz (225/23) gibi.

Her iki grup da Türkçe kurallara göre yapılır.

Hikâyelerdeki canlı anlatım ünlem gruplarının da çokça kullanılmasına etki etmiştir. Bu biraz da samimi anlatış tarzının bir ürünü olmalıdır. Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan “mere” seslenme edatı günümüzde Marmara Bölgesi’nde sıkça kullanılan bre, mari, more gibi seslenme edatlarının aslıdır. Yine günümüzde anlam kötüleşmesi olsa da “kavat” seslenme edatı kırgınlıkla hitap edilen cümlelerde sıkça karşımıza çıkar.

İslâmiyetin Türkçedeki bir tesiri olarak kuralsız birleşik fiiller göze çarpar. Yabancı dilden alınan kelimeler bu yolla fiilleştirilir. Yabancı kelimelerin en sık görüldüğü yerlerden birisi birleşik fiil grubudur. Yabancı kelimeyle yardımcı fiil birleşerek yeni fiiller oluşturulmuştur. Bunların da çoğu genelde İslamiyet'in kabulünden sonra ortaya çıkan hareket ve durumları ifade eder (aleyk almak, cuşa gelmek, namaz kılmak gibi...). Fakat bazı hareketlerin Türkçesi olduğu halde yabancı kelime ile birleşik fiil yapılmıştır (saht olmak-üzülmek, fikr eylemek-düşünmek)

Bazen birleşik fiil yapmadan isimden fiil yapım eki ile günümüzde hiç bulunmayan fiiller de ortaya çıkmıştır: “ kız Beyreği 'aşıklamış idi(135/17). Bu tür yapılarıyla Dede Korkut Kitabı , kullandığı Türkçenin gücünü ve tathılığını açıkça ortaya koymaktadır.

Tekrar grupları da eserde önemli yer tutar. Bu gruplar da Türkçe kurallara uygundur. Eserdeki anlatıma hareketlilik kazandırmak için kullanılmışlardır. Özellikle zarf-fiil ekleri kullanılarak yapılan fiil tekrarları bu hareketliliği artırmıştır. Sıfat tekrarları da sıkça karşımıza çıkar. Böylece tasvir edilen nesnenin tekrar edilen özelliğine vurgu yapılmış olunur.

Kelime grupları genelde küçük gruplar halindedir. Uzun ve karışık gruplar fazla yoktur. Sadece sıfat-fiil ve zarf-fiillerle anlatım hareketlendirildiği için özellikle soylamalarda bu gruplar uzatılmıştır. Bu grupların fiil soylu olmaları da bu durumu etkilemiştir. Genel olarak bütün gruplar Türkçenin gücünü yansıtır. Fakat bazen konuşma dili etkisiyle Türkçe sıralama özelliği bozulmuştur.

Dede Korkut Kitabı'ndaki cümleler de akıcı bir yapıdadır. Fakat konuşma dilinden kaynaklanan bazı bozukluklar da bulunmaktadır. Cümle yapısı açısından eserde kendisinden beklenmedik derecede birleşik ve karışık cümleler bulunmaktadır. Bunun sebebi yine kitaptaki konuşma dili olmalıdır. En çok kullanılan birleşik cümle iç içe birleşik cümledir. Çünkü hikayelerde konuşmalar birinci şahsın ağzından anlatılır. Di- ve diyü kelimeleri sık kullanılır. Şartlı birleşik cümlede de şart ekinin kendi görevi dışında kullanıldığı olur. Hatta istek anlamı bile

bulunmaktadır. Bu da şart ekinin günümüzdeki anlam kaymasının eskiliğini göstermektedir.

Eserde fiil cümleleri hâkimdir. Anlam olarak da olumlu cümleler sıkça kullanılmıştır. Soru cümleleri ise genellikle soylamaların bulunduğu bölümdedir. Olumsuz cümleler ve soru cümleleri sayı olarak birbirlerine çok yakındır. Devrik cümleler de eserde bulunmaktadır. Ama bunlar gayet az kullanılmışlardır. Devrik cümleler de en çok soylama bölümlerinde bulunmaktadır.

Eserde yüklem ile ögeler arasındaki ilişki de Türkçe kurallara uygundur. Ama bazen vurgulanmak istenilen ögeye göre cümle sıralaması değişebilir. Cümleler kısa ve fazla çeşitli öge bulundurmayan cümlelerdir. Genelde iki ögeli cümleler bulunur (yüklem hariç).

Fakat bazı bölümlerde anlatıma akıcılık kazandırmak için tek yüklemden oluşan cümleler arka arkaya sıralanır, bazen de anlatımı genişletmek için uzun, çok ögeli ve birleşik cümleler kullanılır.

Dede Korkut Kitabı anlatımında her zaman tam cümleler kullanılmasına rağmen konuşma dili etkisi olarak yüklem kullanmadığı bazı istisnalara sahiptir. Özellikle bu istisnalardan biri günümüz Türkçesi anlatımına çok yakındır ve anlatımdaki olgunluğa çok güzel bir örnektir.

“Kın turalı bakdı, gördi, bu konduğı yirde kuğı kuşları, tırnalar, tıraçlar, keklıklar uçarlar. şovuk şovuk şular, çayırılar, çemenler (...) (193/17)”

Sözün özü Dede Korkut Kitabı hem Türkçe'nin güzelliğini çok iyi yansıtan bir şekilde duru, hem anlatımında açık, hem de yüksek sanatlı cümleler kuracak kadar edebi bir kitaptır. Bu özellikleriyle de Fuat Köprülü'nün “Terazinin bir kefesine bütün Türk edebiyatını bir kefesine de Dede Korkut'u koysanız Dede Korkut ağır basar.” sözünü fazlasıyla hak etmiştir.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan

1980 **Her Yöntüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dil Bilim.**
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

ATABAY, N. , S. ÖZEL ve A. ÇAM

1981 **Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi.**
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

BANGUOĞLU, Tahsin

1995 **Türkçenin Grameri.**
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

BİLGEGİL, Kaya

1984 **Türkçe Dilbilgisi.**
İstanbul: Dergah Yayınları

CAFEROĞLU, Ahmet

1984 **Türk Dili Tarihi.**
İstanbul: Enderun Kitabevi, I-II

DİZDAROĞLU, Hikmet

1976 **Tümce Bilgisi.**
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

EDİSKUN, Haydar

1985 **Türk Dil Bilgisi.**
İstanbul: Remzi Kitabevi

ERGİN, Muharrem

1987 **Türk Dili.**
İstanbul: Bayrak Yayınları

1997 **Dede Korkut Kitabı.**

Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, I-II

GABAIN, A.von

1988 **Eski Türkçenin Grameri.** (Çev. Mehmet Akalm)
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

GENCAN, Tahir Nejat

1975 **Dilbilgisi.**
İstanbul: Kanaat Yayınları

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

GÖKYAY, Orhan Şaik

1973 **Dedem Korkud'un Kitabı.**
İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları

GRÖNBECH, K

1995 **Türkçenin Yapısı** (Çev. Mehmet Akalın)
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

GÜLSEVİN, Gürer

1997 **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler.**
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

GÜNGÖR, Ömer

1966 **Dede Korkut Kitabı Üzerinde Sentaks Çalışması.**
İstanbul:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

HACIEMİNOĞLU, Necmettin

1991 **Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller.**
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

HATİPOĞLU, Vecihe

1972 **Türkçe'nin Sözdizim.**
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

KARAHAN, Leyla

1997 **Türkçede Söz Dizimi.**
Ankara:Akçağ Yayınları

KARAÖRS, Metin

1993 **Türkçenin Söz Dizimi ve CümleTahlilleri.**
Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları

KORKMAZ, Zeynep

1995 **Türk Dili Üzerine Araştırmalar.**
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,cilt:1

MİYASOĞLU, Mustafa

1999 **Dede Korkut Kitabı.**
Ankara:Akçağ Yayınları

TOPALOĞLU, Ahmet

1989 **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü.**
İstanbul: Ötüken Yayınları